

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Madelene Bachstätter

Talerätt för barn

En komparation mellan vårdnads mål, LVU-mål och brottmål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Kristian Gustafsson

Termin för examen: VT 22 Period 1

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	5
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte samt frågeställningar	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Forskningsläge	10
1.5 Avgränsning	11
1.6 Disposition	12
2 PROCESSUELLA BEGREPP OCH BARNES REPRESENTANTER	13
2.1 Partsbehörighet	13
2.2 Processbehörighet	13
2.3 Talerätt	14
2.4 Ställföreträdare	16
2.4.1 Vårdnadshavare och vårdnadsansvaret	16
2.4.2 Förmyndare	17
3 VÅRDNADSRELATERADE TVISTER	19
3.1 Initiativrätt	19
3.2 Argumentationsrätt	21
3.3 Klagorätt	21
3.4 Motiven bakom barns uteblivna talerätt	22
3.4.1 Barnets rätt II	23
3.4.2 Barnets rätt III	24
3.4.3 Skäl emot att införa talerätt för barn	25
3.5 Barns delaktighet i vårdnadsrelaterade tvister	27
3.5.1 Föräldrabalken 6 kap 2a § - barnets bästa ska vara avgörande	27
3.5.2 Föräldrabalken 6 kap. 2b § - barns rätt att komma till tals	29
3.5.3 Föräldrabalken 6 kap. 19 § - rättens utredningsskyldighet och hörande av barn	32

4	LAG MED SÄRSKILDA BESTÄMMELSER OM VÅRD AV UNGA	36
4.1	Grundläggande om förutsättningarna för vård enligt 2-3 §§ LVU	36
4.2	Barnets bästa	36
4.3	Initiativrätt	37
4.4	Argumentationsrätt	38
4.5	Klagorätt	40
4.6	Barnets självständighet gentemot föräldrarna i processen	41
4.7	Motiven bakom bestämmelserna	42
5	BROTTMÅL OCH LAG OM SÄRSKILD FÖRETRÄDARE FÖR BARN	47
5.1	1 § - Förutsättningarna för att utse en särskild företrädare för barn	47
5.2	2 § - Undantag	49
5.3	3 § - Den särskilda företrädarens uppgifter	49
5.4	Initiativrätt	50
5.5	Argumentationsrätt	52
5.6	Klagorätt	53
5.7	Motiven bakom bestämmelserna	53
6	JÄMFÖRELSE MELLAN RESPEKTIVE FÖRFARANDE SAMT LAGSTIFTARENS MOTIV TILL BESTÄMMELSERNA	56
6.1	Övergripande kommentarer	56
6.2	Initiativrätt	59
6.3	Argumentationsrätt och barns delaktighet i processen	62
6.4	Klagorätt	66
6.5	Avslutande kommentarer	67
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	70

Summary

Children, just like adults, are legal entities according to Swedish law and legislation. This implies they have both rights and obligations to face, which in addition means they also have party capacity. Since children have party capacity they can also have the right to litigate in cases where the legal dispute is connected to rights or obligations of the child. It is easy to realize that children do not have the right to litigate in cases about custody matters. It is instead the child's parents who have the rights to take legal action, refer to evidence and appeal a judicial decision. Instead of giving children the right to litigate in custody matters the legislator has chosen to establish other regulations to secure the perspective of children's rights in such litigations. This differs from other case categories where the child and its parents possibly can have different interests. The purpose with this exam is to examine the motives to why children do not have the right to litigate in custody matters and compare them to other case categories.

Criminal cases where the child is the victim and at least one of the legal guardians is the suspect or the suspect is someone standing close to one of the legal guardians is one example of such categories. In such criminal cases it is possible for the court to appoint a special representative for the child that also becomes litigation guardian during the proceeding. Additionally, in cases of The care of young peoples (special provision) act (LVU) the children have the right to litigate. In those kinds of cases the court can appoint a public council to represent the child. The public council will also act as the child's guardian in the legal process. In these kinds of case categories there is an acknowledged conflict between the child's interests and the legal guardians. Due to this fact the legislator needed to take more actions in order to protect the child's rights during the processes. This kind of conflict is not acknowledged to the same extent in custody matters. However, the legislator has, by the latest amendment of the Parent Code

partially begun to emphasize that conflict of interests between the child and its parents can occur even in custody matters.

Even if children's procedural status differs in custody matters and LVU cases these two case categories have a lot in common and several regulations are based on the regulations in the FN Convention on the rights of the child. This differs from the criminal proceedings. In LVU cases and the examine type of criminal cases the children has a similar procedural status instead.

In conclusion, there are several circumstances that had an impact on the legislator's choice to not give children the right to litigate in custody matters. Children should not be too close to conflict, it would be expensive and it would not be appropriate are some of the reasons according to the legislator. However, the subject has previously been discussed in doctrine where other circumstances have been pointed out to be the crucial. Lack of admitting conflicts of interests between the child and its parents, the ideology of the legislator, the concerned parties' obligations and the approach to children in general are examples of such circumstances. I do also, in addition to these circumstances, identify proportionality as a cause. Based on the comparison between the three different case categories it is clear that the legislator do not find it proportional to limit the legal guardians right to decide over their children to the same extent as in LVU cases and criminal cases.

Sammanfattning

I svensk rätt är barn, precis som vuxna, ett rättssubjekt och därmed bärare av rättigheter och skyldigheter vilket i sin tur innebär att även barn är partsbehöriga. Eftersom barn kan vara partsbehöriga kan de även ha talerätt för det fall tvisten hänför sig till en rättighet eller skyldighet kopplat till barnet. Det går dock enkelt konstateras att barn saknar samtliga delar av talerätten i mål om vårdnad, boende och umgänge. Istället är det barnets föräldrar som kan initiera en tvist, argumentera för sin sak inom ramen för tvisten samt överklaga domar och beslut. Som alternativ till talerätt i vårdnad, boende och umgänges mål har lagstiftaren valt att införa en rad andra bestämmelser för att stärka barnrättsperspektivet i denna typ av mål. Syftet med denna uppsats är att undersöka hur det har motiverats av lagstiftaren att barn inte har talerätt i mål om vårdnad, boende och umgänge och jämföra det med andra mål där det kan förekomma motstridiga intressen mellan barnet och dess föräldrar.

Exempel på sådana mål är brottmål där barnet är målsägande och en av vårdnadshavarna är misstänkt eller närstående till den misstänkta samt mål om beredande av vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. I brottmål kan det förordnas en särskild företrädare för barnet i enlighet med lagen (1999:997) om särskilda företrädare för barn. I LVU-mål kan rätten också förordna ett offentligt biträde för barnet som agerar som dennes ställföreträdare för det fall barnet och vårdnadshavarna har motstridiga intressen i målet. Inom dessa måltyper finns det en erkänd konflikt mellan vårdnadshavarna och barnet. Det medfört att lagstiftaren behövt vidta åtgärder för att tillförsäkra barns rättigheter inom processen. En sådan konflikt är inte på samma sätt erkänd inom vårdnadsmål. Lagstiftaren har dock genom den senaste lagändring i Föräldrabalken delvis börjat framhålla att det även inom vårdnadsmål kan förekomma intressekonflikter mellan barnet och dess föräldrar.

Även om barns processuella ställning skiljer sig inom LVU-mål och vårdnads mål har dessa måltyper mycket gemensamt och flertalet bestämmelser grundar sig i Barnkonventionen. I LVU-mål och den undersökta typen av brottmål har barn dock en snarlik processuell ställning. Övriga bestämmelser som reglerar brottmålsprocessen skiljer dock från övriga förfaranderegler i LVU-mål och vårdnads mål.

Slutsatsen blir att det finns många omständigheter som ligger till grund för att barn inte har talerätt. Lagstiftaren nämner bl.a. att barn inte ska dras in i konflikten, att det vore kostsamt och inte ändamålsenligt. Ämnet har tidigare diskuterats i doktrin. Där har anledningar så som avsaknaden av en erkänd konflikt samt synsättet på barn, lagstiftarens ideologi och de inblandade aktörernas skyldigheter lyfts fram. Utöver dessa faktorer identifierar jag även proportionalitet som en faktor. Utifrån jämförelsen som görs i det slutliga kapitlet är det tydligt att lagstiftaren inte finner det proportionerligt att inskränka vårdnadshavarnas bestämmande rätt i vårdnads mål i lika stor utsträckning som görs i brottmål och LVU-mål.

Förkortningar

Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barns rättigheter
Barnrättskommittén	Förenta nationernas kommitté för barns rättigheter
Ds	Departementsserien
FB	Föräldrabalk (1949:381)
FL	Förvaltningslag (2017:900)
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
JO	Justitieombudsmannen
LVU	Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning

1 Inledning

1.1 Bakgrund

För att vara part i en rättegång krävs det att personen i fråga har talerätt. Talerätt¹ består av *initiativrätt*, *argumentationsrätt* och *överklaganderätt* samt rätten att uppträda som part i en rättegång där någon annan initierat en tvist.² Ordningen är dock inte alltid sådan att alla rättigheter tillkommer samtliga som kan vara parter i processen.³ Barn har ett omfattande intresse i tvister om vårdnad, boende och umgänge (vårdnadsrelaterade tvister) men har ändå inte talerätt. Vårdnadsrelaterade mål handläggs och avgörs av allmän domstol⁴ och barnet ska vara huvudfokus genom hela processen. Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor gällande vårdnadsrelaterade tvister och barn har rätt att ta del av information rörande processen samt uttrycka sin egen åsikt.⁵ Eftersom barn inte har talerätt i denna typ av tvister är de istället beroende av att någon annan part i processen framför deras åsikter och ser till deras bästa.

Föräldrabalken har tidigare reformerats för att stärka barns rätt att vara delaktiga i processen.⁶ Även frågan om talerätt och ombud för barn i vårdnadsrelaterade tvister har utretts ett flertal gånger tidigare utan att några förändringar skett.⁷ Den 18 mars 2021 lämnade regeringen återigen en proposition till riksdagen med förslag på regleringar som syftar till att stärka barnrättsperspektivet i vårdnadsrelaterade tvister. Flera förslag antogs av riksdagen⁸ men några remissinstanser kritiserade utredarnas förslag för att de inte var tillräckliga. De ansåg istället att det bör utredas ytterligare om

¹ Uppsatsens andra kapitel innehåller en utförligare beskrivning av begreppet talerätt.

² SOU1987:7 s. 58.

³ Se t.ex. 6 kap. 8 § FB och 4 § LVU som stadgar att det bara är socialnämnden som har rätt att initiera vissa typer av tvister.

⁴ 6 kap. 17 § FB

⁵ 6 kap. 2a-b §§ FB.

⁶ Se t.ex. Prop 2005/06:99 s. 1 jämte SFS 2006:458.

⁷ SOU 1979:63, SOU 1987:7, SOU 2017:6.

⁸ SFS 2021:528 Lag om ändring i föräldrabalken

barn ska få talerätt och rätt till eget ombud i vårdnadsrelaterade tvister,⁹ även flera riksdagsledamöter instämde till viss del.¹⁰

Ett vanligt förekommande argument mot att barn ska ges talerätt i vårdnadstvister är att barnet skulle ta skada av att delta i processen ytterligare.¹¹ Barn har dock talerätt och under vissa givna omständigheter rätt till en utomstående ställföreträdare inom flera andra rättsområden där det kan förekomma konflikt mellan barnet och vårdnadshavarna. Barn har t.ex. talerätt i brottmål och LVU-mål. Inom dessa processer kan barnet även vara berättigad till en av domstolen förordnad ställföreträdare för det fall barnet och föräldrarnas har motstridiga intressen. Lagstiftaren är alltså inte främmande för att göra föräldrar och barn till motparter inom ramen för processer där det kan antas att barnet och vårdnadshavaren har motstridiga intressen.

1.2 Syfte samt frågeställningar

Det finns flera exempel på rättsområden där barn har talerätt i mål där de på ett eller annat sätt uppträder som part mot en eller båda föräldrarna. Det råder delade meningar om vilket tillvägagångssätt som är bäst inom just vårdnadsrelaterade tvister. Uppsatsen syftar till att jämföra barns processuella ställning i vårdnadsrelaterade tvister med deras ställning i LVU-mål samt brottmål där lagen (1999:998) om särskild företrädare för barn tillämpas. Måltyperna har valts eftersom frågan om att ge barn talerätt och rätt till ombud i vårdnadsrelaterade tvister har varit föremål för utredning flertalet gånger utan att lagstiftaren valt att genomföra en sådan ordning. I såväl LVU-mål som brottmål där en särskild företrädare utses har barn talerätt och en från föräldrarna fristående ställföreträdare. Samtliga tre processer involverar barn och dess vårdnadshavare men är utformade på

⁹ Prop. 2020/21:150 s. 44; Unizons remissyttrande till Ju2017/01226/L2 s. 5; Barnombudsmannens remissyttrande Dnr.3.9:0203/17 s. 14; Rädna barnens remissyttrande till Ju2017/01226/L2 s. 5 f. med tillhörande bilaga.

¹⁰ Riksdagens prot. 2020/21:127 26 maj 2021 s. 113.

¹¹ SOU 2017:6 s. 321.

olika sätt. Det är därför intressant att undersöka likheter och skillnader i förfarandena samt motiven till respektive förfarande. Uppsatsens ämne spänner över flera olika rättsområden bl.a familjerätt, offentlig rätt, straffrätt och processrätt. Uppsatsens utgångspunkt är familjerätt men för att kunna uppfylla syftet krävs även genomgångar av offentlig rätt, straffrätt och samtliga måltypers processuella regler. För att uppfylla uppsatsens syften besvaras därmed följande frågeställningar:

1. Har barn självständig¹² *initiativrätt, argumentationsrätt* och *överklaganderätt* i
 - vårdnadsrelaterade tvister,
 - mål om beredande av vård enligt 2-3 §§ lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga¹³,
 - brottmål där en för barnet särskild företrädare förordnats genom lag (1999:997) om särskild företrädare för barn?
2. Hur regleras barns möjlighet att komma till tals inom respektive måltyp?
3. Hur har regleringarna i fråga ett och två motiverats av lagstiftaren?
4. Vilka likheter och skillnader återfinns i regleringarna av respektive förfarande samt i lagstiftarens motivering till bestämmelserna som reglerar respektive förfarande?

1.3 Metod och material

Den första och andra frågeställningen besvaras med hjälp av den rättsdogmatiska metoden. Den rättsdogmatiska metoden syftar till att beskriva gällande rätt med hjälp av de vedertagna rättskällorna såsom lagregler, praxis och doktrin.¹⁴ Syftet med rättsdogmatisk metod är att

¹² Med *självständig* åsyftas att barn självständigt eller genom annan ställföreträdare kan vidta nämnda handlingar utan vårdnadshavarnas samtycke.

¹³ Mål av detta slag kommer i fortsättningen benämnas som LVU-mål.

¹⁴ Sandgren (2021) s. 49.

analysera de olika rättskällorna för att klargöra hur rättsregeln ska tillämpas i ett på förhand givet sammanhang.¹⁵

I uppsatsen används lagens förarbeten, alltså propositioner och utredningsbetänkanden, för att utreda lagstiftarens motiv bakom bestämmelserna. F.d. justitierådet Bengtsson anser att utredningsbetänkanden kan, trots att de inte alltid leder till lagstiftning, få betydelse för tolkningen av rätten. Utredningsbetänkanden håller ofta högre kvalitet än propositioner eftersom utredningsbetänkanden oftast belyser såväl fördelarna som nackdelarna med ett förslag och på så vis gör en djupare utredning av frågan än vad som framgår av propositionerna.¹⁶ Det är den djupare utredningen med argument från flera synvinklar som är av intresse för arbetet. Syftet med att undersöka lagstiftarens syfte och motiv med bestämmelserna är alltså inte att närmare försöka utröna gällande rätt i komplexa rättsfrågor. Lagstiftarens motiv och syften ska istället ligga till grund för komparationen i uppsatsens avslutande kapitel.

För att besvara den fjärde frågeställningen där en jämförelse mellan de olika rättsområdena görs används den komparativa metoden. Metoden används dels för att undersöka likheter och skillnader mellan förfarandet inom respektive rättsområde och dels för att jämföra de argument och motiv som ligger till grund för bestämmelserna. Den komparativa juridiska metoden som vanligtvis används inom juridik syftar främst till att jämföra och analysera olika rättsordningar. Det innebär att två eller fler olika länders rättsordningar undersöks och jämförs för att sedan kunna analysera likheter och skillnader. Analysen kan sedan ligga till grund för argumentation om att det bör tas ledning från ett annat lands förfarande.¹⁷ I denna uppsats jämförs dock inte olika rättsordningar. Istället jämförs tre olika svenska måltyper och motiven som ligger till grund för de processuella reglernas utformning.

¹⁵ Kleinman (2018) s. 26.

¹⁶ Bengtsson, (2011) s. 777.

¹⁷ Valguarera (2018) s.143.

1.4 Forskningsläge

Frågan om att ge barn talerätt och/eller rätt till eget ombud i vårdnadstvister har varit föremål för debatt i Sverige under en lång tid. Redan i SOU 1979:63 presenteras utredning samt förslag på att införa en sådan ordning i det svenska rättssystemet. Sedan dess har det nämnts och kommenterats i flertalet andra utredningar och propositioner om än i mindre mån.¹⁸

Ryrstedt och Mattsson publicerade 2007 en studie vars syfte var att beskriva, undersöka och utveckla en förklaringsmodell till varför barns rättsliga ställning skiljer sig inom vårdnadsrelaterade mål och LVU-mål samt vilka konsekvenser det medför. Inledningsvis konstaterar de att alla barn har talerätt i LVU-mål och blir processbehöriga vid 15 års ålder medan barn i vårdnadsrelaterade tvister helt saknar talerätt. Detta beror, enligt Ryrstedt och Mattsson, på att vårdnadsrelaterade tvister grundar sig i skyddsperspektivet.¹⁹ Skyddsperspektivet utgår från att barns önskningar och behov behöver vuxnas skydd. LVU-mål bygger istället på aktörsperspektivet²⁰ vilket utgår från att barn, precis som vuxna, kan besluta i frågor som rör personen själv. I och med att skyddsperspektivet präglar vårdnadsrelaterade tvister intar barn en ställning enbart som intressent istället för part. Författarna beskriver skillnaderna i förfarandena som en orsak av lagstiftarens ideologi. Ideologin grundar sig i en tro om att vårdnadshavarna alltid ser till barnets bästa i vårdnadsrelaterade tvister. Vilket i sin tur medför att det inom den måltypen inte antas finnas någon konflikt mellan barnet och dess föräldrar. Inom LVU-mål är det däremot tvärt om. Där antas barnet och föräldrarna ha motstridiga intressen vilket kräver ett annat processuellt förfarande som i sin tur bygger på aktörsperspektivet.²¹

¹⁸ SOU 1987:7; DS 2002:13 s. 84-93; Prop. 2020/21:150 s. 44.

¹⁹ För *skyddsperspektiv* se Ryrstedt och Mattsson (2007) s. 393 med vidare hänvisningar.

²⁰ För *aktörsperspektivet* se Ryrstedt och Mattsson (2007) s. 392 med vidare hänvisningar.

²¹ Ryrstedt och Mattsson, (2007) s. 389 f.

Avslutningsvis diskuterar Ryrstedt och Mattsson förhållandet mellan de processuella och materiella reglerna. Inom de undersökta måltyperna är det materiella målet ett beslut i enlighet med barnets bästa. De ställer sig dock kritiska till om det alltid kan uppnås inom vårdnadsrelaterade mål då barnet inte intar ställning som part.²²

Deras artikel jämför vårdnadsrelaterade tvister med LVU-mål. I denna uppsats redogörs det även för brottmål. Vidare skrevs artikeln 2007 vilket innebär att föräldrabalken har reformerats sedan dess och Barnkonventionen har hunnit bli svensk lag. Det finns därför flertalet faktorer som talar för att en till viss del liknande utredning är av värde även idag.

1.5 Avgränsning

Det finns ett flertal andra rättsområden där barn också har talerätt men fortfarande företräds av en vårdnadshavare. Eftersom det är barn som ett självständigt rättssubjekt jag tycker är intressant att undersöka är dessa måltyper inte av intresse för uppsatsen. Vidare är det främst de processuella reglerna inom respektive förfarande som är av intresse för uppsatsen varför flera delar av den materiella rätten lämnas okommenterad.

Det finns även ett flertal andra länder som valt att ge barn talerätt och olika typer av ombud även i vårdnadsrelaterade tvister varför en jämförelse med utländsk rätt skulle kunna vara av intresse. Denna uppsats fokuserar dock på skälen till att barns processuella ställning skiljer sig inom Sverige. Det är därför den inhemska rätten som är av intresse och inte en komparation mellan Sverige och något annat lands sätt att hantera vårdnadsrelaterade tvister.

Uppsatsen behandlar inte på något sätt frågan om enskild åtalsrätt när det gäller frågan om barns talerätt och rätt till en, från föräldrarna fristående,

²² Ryrstedt och Mattsson, (2007) s. 396 f.

ställföreträdare i brottmål. Det är därmed förfarandet kring förundersökning, allmänt åtal, rätten att biträda åtalet samt skadeståndsanspråk som behandlas.

Slutligen ska sägas att LVU även kan bli aktuellt för personer över 18 år men under 20 år. Dessa situationer lämnas utanför uppsatsen eftersom det då i rättslig mening inte längre är fråga om barn.

1.6 Disposition

I uppsatsens *andra kapitel* definieras och förklaras ett antal begrepp som är centrala för uppsatsen. De processuella begrepp som beskrivs är *partsbehörighet*, *processbehörighet*, *talerätt*, samt barns rättsliga representanter. Det gör att läsaren får en inblick i vilka begrepp som är aktuella för uppsatsens innehåll och vad de faktiskt innebär. Det är en nödvändighet att tydligt redogöra för relevanta begrepp för att senare i uppsatsen kunna använda begreppen utan att behöva förklara dem löpande.

Det *tredje kapitlet* behandlar frågeställningarna kopplade till vårdnadsrelaterade tvister. Uppsatsens *fjärde och femte kapitel* behandlar frågeställningarna kopplade till LVU-mål och brottmål.

I det *sjätte och avslutande kapitlet* sker en komparation mellan de olika rättsområden varvid såväl fråga fyra samt hela uppsatsen syfte besvaras. Komparationen består dels i att belysa likheter och skillnader mellan respektive förfarande och dels i en analys av de argument som lagstiftaren har motiverat respektive förfarande med.

2 Processuella begrepp och barns representanter

2.1 Partsbehörighet

Av RB 11:1 1 st framgår att alla fysiska personer kan uppträda som part i rättegång och har därmed partsbehörighet.²³ Detta innebär att även nyfödda barn är partsbehöriga.²⁴ Varje fysisk person är ett rättssubjekt, dvs bärare av rättigheter och skyldigheter. På så sätt är varje fysisk person även partsbehörig.²⁵ Partsbehörighet är en tvingande processförutsättning och ska därmed betraktas ex officio av domstolen.²⁶

2.2 Processbehörighet

Även om alla personer är partsbehöriga är inte alla processbehöriga. Processbehörighet tar sikte på om personen själv är behörig att föra sin talan.²⁷ Att personen är bärare av vissa rättigheter och skyldigheter innebär inte per automatik att denne alltid råder över dessa genom egna handlingar. Att vara processbehörig innebär därmed att man själv eller genom ombud är behörig att processföra.²⁸ Dessa regler påverkar främst underåriga, alltså personer som ännu inte fyllt 18 år.²⁹

Barns rättshandlingsförmåga begränsas genom bestämmelserna i 9 kap. FB. Barn måste därför, i de allra flesta processer, företrädas av en

²³ Fitger m.fl. Rättegångsbalken, kommentar till 11 kap. 1 § RB (Juno version 91 2021-12-10)

²⁴ Beckman (1975) s. 546.

²⁵ Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740) 11 kap. 1 §, Karnov (Juno) (besökt 2022-03-01)

²⁶ Nordh (2019) s. 81.

²⁷ Ekelöf m.fl. (2015) s. 50.

²⁸ Ekelöf m.fl. (2015) s. 50 f.

²⁹ Nordh (2019) s. 87.

ställföreträdare. Vanligtvis är det barnets vårdnadshavare och/eller förmyndare.³⁰

2.3 Talerätt

Talerätt innebär rätten att uppträda som kärke eller svarande i en rättegång rörande en specifik fråga.³¹ En person kan vara såväl processberörig som partsberörig men alltså fortfarande sakna talerätt om personen inte har den anknytning till tvisten som krävs för att vara part i processen.³² Det kan även vara omvänt på så sätt att en person har partsberörighet och talerätt men istället saknar processberörighet.

Tvisten måste i tillräcklig mån angå parterna för att de ska anses vara talerätsberättigade. Inom dispositiva tvistemål är syftet med talerätt (som en tvingande processförutsättning) att skydda tredje man från framtida domars rättsverkningar. Domstolen behöver dock sällan pröva detta till följd av påståendedoktrinen som utvecklats i praxis.³³ Inom indispositiva tvistemål finns det fler och tydliga regler kring vem som får väcka talan inom respektive måltyp. Anledningen till det är att domen ofta får rättskraft som binder ett stort antal människor. Någon med ett rättsligt erkänt intresse ska därmed inte få sin rättsliga ställning påverkad eller fråntas möjligheten att väcka talan genom en tidigare doms rättskraft. Samma argument ligger till grund för att detta ska prövas ex officio av domstolen.³⁴

Talerätt kan inbegripa:

- *Initiativrätt* - Rätten att initiera en process genom att väcka talan vid domstol.

³⁰ Nordh (2019) s. 87 f.

³¹ Nordh (2019) s. 98.

³² SOU 1979:63 s. 135.

³³ Nordh (2019) s. 98 f.

³⁴ Nordh (2019) s.103.

- *argumentationsrätt* - Rätten att i processen ge in bevisning och annat beslutsunderlag samt argumentera för sin sak.³⁵ Vidare inbegriper argumentationsrätten rätten till partsinsyn och kommunikation.³⁶
- *överklaganderätt* - Rätten att överklaga ett beslut till en högre instans när parten anser att det gått honom/henne emot.
- Rätten att uppträda som svarande i en rättegång där någon annan väckt talan.³⁷

Inom talerätten faller även att parterna ska avge en bestämd inställning till tvistefrågan. Domstolarna har en skyldighet att se till att parternas inställning är tydligt framförda.³⁸ Detta behandlas inom ramen för denna uppsats som en del av argumentationsrätten eftersom det har nära anknytning till rätten att argumentera för sin sak och inställning i tvistefrågan.

Att en part har talerätt innebär dock inte alltid att alla dessa rättigheter tillfaller parten. Det finns bl.a. processer där enbart myndigheter får väcka talan men där en eller flera personer sedan blir parter i målet som blir berättigade de övriga rättigheterna som tillfaller en part genom talerätten. När det gäller vårdnadsöverflyttningar enligt 6 kap. 8 § FB är det t.ex. enbart socialnämnden som är behörig att väcka talan.

Familjerätten reglerar livsförhållanden mellan en grupp individer. Det innebär att inte enbart svarande och käreande blir bundna av domen utan även andra inom den berörda familjen. Detta innebär dock inte att alla som blir bundna av domen också har talerätt i samtliga möjliga frågor. Ett barn som anser sig ha rätten att växa upp med båda sina föräldrar får t.ex. inte väcka talan om att dennes föräldrars ansökan om skilsmässa inte ska bifallas

³⁵ SOU 1987:7 s. 58.

³⁶ Mattsson (2002) s. 171.

³⁷ SOU 1987:7 s. 58

³⁸ Kaldal (2010) s. 137 f.

eftersom barnet saknar talerätt i frågan. I vårdnadsrelaterade mål har barn, som tidigare nämnts, inte heller talerätt.³⁹

2.4 Ställföreträdare

En person kan vara både partsbehörig och ha talerätt i en tvist men ändå sakna processbehörighet. Då krävs det att parten företräds av en ställföreträdare eftersom parten saknar rättshandlingsförmåga.⁴⁰ Såväl en omyndig persons förmyndare som vårdnadshavare kan uppträda som dennes ställföreträdare.⁴¹ Ställföreträdaren för då talan i huvudmannens namn. Gällande fysiska personer grundar sig inte ställföreträdarskap på en fullmakt utan tillkommer istället genom att de så är föreskrivet i lag eller myndighets förordnande. Det är även genom den lag ställföreträdarskapet är föreskrivet som svar återfinns om denne är behörig att företräda huvudmannen i en process av det aktuella slaget eller inte. Ställföreträdaren kan i sin tur anlita ett rättegångsombud om denne vill ha hjälp att föra talan vid domstol.⁴² Ställföreträdare är inte inskränkt till att handla utefter huvudmannens instruktioner till skillnad från t.ex. ett rättegångsombud eller rättegångsbiträde.⁴³ Exempel på ställföreträdare är t.ex. förmyndare, gode män, ställföreträdare genom 39 § LVU samt en person förordnad genom lag (1999:98) om särskild företrädare för barn. De två sistnämnda redogörs för i respektive kapitel de är kopplade till se avsnitt 4.6 samt 5.1-3. Nedan följer en kort redogörelse för vårdnadshavare och förmyndare.

2.4.1 Vårdnadshavare och vårdnadsansvaret

Barn står under vårdnaden av antingen båda föräldrarna, en av dem, en särskilt förordnad vårdnadshavare eller en tillfällig vårdnadshavare fram tills

³⁹ Ekelöf m.fl. (2015) s. 80 f.

⁴⁰ Ekelöf (2015) s. 108 f.

⁴¹ Singer (2019) s. 137.

⁴² Ekelöf m.f. (2015) s. 108.

⁴³ Ekelöf m.fl (2015) Jfr s.109, 89, 92.

barnet fyller 18 år.⁴⁴ Den som har vårdnaden om ett barn ansvarar för barnets personliga förhållanden samt barns rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran.⁴⁵ Vidare ska vårdnadshavaren respektera barnets individuella egenskaper och särdrag.⁴⁶ I vårdnadsansvaret ingår även tillsyn över barnet sett till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter samt att se till att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. Vårdnadshavaren ansvarar även för att åtgärder vidtas för att undvika att barnet orsakar skador för någon annan.⁴⁷

Det är vårdnadshavaren som har såväl rätten som skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadsansvaret kan antingen tillkomma en förälder ensam eller båda föräldrarna gemensamt. I takt med att barnet blir äldre och mognare ska vårdnadshavaren ta ökad hänsyn till barnets vilja.⁴⁸ Vårdnadshavaren får dock inte ge barnet större handlingsutrymme än vad det klarar av mot bakgrund av dess ålder och utveckling. Vårdnadshavaren är också skyldig att ingripa om barnet fattar beslut denne inte är mogen att ta eller på annat sätt riskerar att komma till skada.⁴⁹

2.4.2 Förmyndare

Personer är enligt 9 kap. 1 § FB omyndiga fram tills 18 års ålder. Att vara omyndig innebär en begränsning i att själv råda över egendom och ingå förbindelser.⁵⁰ Det finns dock vissa givna undantag i bl.a. 9 kap. FB som föreskriver att en person under 18 år ändå får bestämma över sina angelägenheter under vissa förutsättningar.⁵¹

⁴⁴ 6 kap. 2 § FB.

⁴⁵ 6 kap. 2 § 2st samt 6 kap. 1 § FB.

⁴⁶ Wallin m.fl. Föräldrabalken (2021-07-09 version 21) kommentar till 6 kap. 1 §.

⁴⁷ 6 kap. 2 § FB.

⁴⁸ 6 kap. 11 och 13 §§ FB

⁴⁹ Wallin m.fl. Föräldrabalken (2021-07-09 version 21) kommentar till 6 kap. 11 §.

⁵⁰ 9 kap. 1 § FB.

⁵¹ Se t.ex. 9 kap. 2a § FB, 9 kap. 3 § FB. 9. kap 2 § FB hänvisar även till 6 kap. 12 § FB som reglerar underårigas möjligheter att tillträda och säga upp en anställning.

Förmyndarens uppgift är att såväl förvalta den omyndiges tillgångar som att företräda den omyndige i angelägenheter kopplade till tillgångar, om inte den omyndige enligt lag själv äger rätten att göra det eller om det inte framgår av lag att någon annan ska göra det.⁵² Om ett barn står under vårdnaden av båda sina föräldrar är dessa gemensamt barnets förmyndare. Är det enbart en av föräldrarna som innehar vårdnaden om barnet är denne ensamt barnets förmyndare.⁵³ Det finns dock situationer då vårdnadshavarna inte får vara barnets förmyndare, t.ex. om de själva är omyndiga.⁵⁴

⁵² 12 kap. 1 § FB.

⁵³ 10 kap. 2 § FB.

⁵⁴ 10 kap. 1 § FB.

3 Vårdnadsrelaterade tvister

3.1 Initiativrätt

Vid födseln står barnet under vårdnaden av båda föräldrarna om de är gifta och bara under vårdnaden av modern om de är ogifta. Skulle föräldrarna efter barnets födsel gifta sig blir båda barnets vårdnadshavare. Även efter äktenskapsskillnad står barnet som utgångspunkt under vårdnaden av båda föräldrarna.⁵⁵ Många föräldrar som separerar kommer överens om såväl vårdnad som boende och umgänge men ibland råder oenigheter. Är föräldrarna överens får de avtala om vårdnaden. Avtalet är giltigt om det är skriftligt och socialnämnden godkänt det.⁵⁶ Avtalet får då samma verkan som en dom och kan verkställas enligt 21 kap. FB.⁵⁷ Är föräldrarna däremot inte överens kan de istället väcka talan vid domstol för att sedan överlåta till rätten reglera familjegemenskapen genom dom.⁵⁸

Rätten kan på talan av en eller båda föräldrarna besluta hur såväl vårdnaden som boendet och umgänget ska regleras.⁵⁹ Gällande umgänget är det den förälder som barnet inte bor tillsammans med och som vill påbörja ett umgänge som kan väcka talan.⁶⁰ Barnet har alltså ingen möjlighet att initiera en tvist oavsett vilken del det är som ska regleras.⁶¹ Nämnas kan dock att även socialnämnden har initiativrätt i fråga om umgänge.⁶² Rätten för socialnämnden att väcka talan infördes för att ge den en större möjlighet att påverka barnets situation för det fall nämndens utredningar visar att det nuvarande umgänget inte är bra för barnet. Syftet var alltså att ge en extern part möjlighet att ingripa för att minska ett skadligt umgänge.

⁵⁵ 6 kap. 3 § FB.

⁵⁶ Dahlstrand, Eriksson, Fröberg (2014) s. 138.

⁵⁷ Wallin m.fl. Föräldrablken (2021.07-09 version 21) kommentar till 6 kap. 6 §.

⁵⁸ Dahlstrand, Eriksson, Fröberg (2014) s. 138.

⁵⁹ 6 kap. 5 § 1 st FB; 6 kap. 14 a § FB; 6 kap. 15 § FB.

⁶⁰ 6 kap. 15 § 1 st.

⁶¹ Singer (2019) s. 33 f; Dahlstrand, Eriksson, Fröberg (2014) s. 138.

⁶² 6 kap. 15a 1 st § FB.

Socialnämndens initiativrätt begränsas dock inte till att väcka talan om ett minskat umgänge. De kan alltså även väcka talan för det fall umgänget bör utökas.⁶³

Även om någon av föräldrarna väcker talan vid domstol behöver det inte nödvändigtvis resultera i huvudförhandling och sedermera en dom. Det finns andra tillvägagångssätt för att nå en lösning på tvisten. Socialnämnden eller något annat organ kan få i uppdrag av rätten att anordna samarbetsamtal mellan föräldrarna. Syfte med samarbetsamtal är att få föräldrarna att komma överens.⁶⁴ Samarbetsamtal kan initieras av rätten utan föräldrarnas samtycke men det finns inget tvång för föräldrarna att fullfölja samtalen.⁶⁵ Rätten kan även ge en medlare i uppdrag att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning som är förenlig med barnets bästa.⁶⁶ Det föreligger även en skyldighet för rätten att på eget initiativ ta upp frågan om samförståndslösning med parterna om det inte är olämpligt sett till målets beskaffenhet och övriga omständigheter. Rätten får dock inte verka för en samförståndslösning som enbart tillgodoser föräldrarnas intressen. Det är fortfarande barnets bästa som ska vara avgörande. Lagstiftaren menar dock att det oftast är bäst för barnet om föräldrarna kommer överens istället för att det ska ske en sakprövning som sedan går en eller båda föräldrarna emot.⁶⁷ Detta förhållningssätt kritiserar Dahlstrand, Eriksson och Fröberg. De menar istället att en överenskommelse mellan föräldrarna ibland kan grunda sig i hot från den ena föräldern om att vidta ytterligare rättsliga åtgärder om inte en överenskommelse nås. Det kan t.ex. vara en förälder som önskar vara boendeförälder och därmed hotar att väcka talan om ensam vårdnad för det fall den andra föräldern inte accepterar att boendet ändras.⁶⁸ Skulle rätten anse att samförståndslösningen sammanfaller med barnets bästa får samförståndslösningen stadfästas i en dom. Rör tvisten enbart umgänge får

⁶³ Prop. 2005/06:99 s. 89 f.

⁶⁴ 6 kap. 18 § FB.

⁶⁵ Prop. 1990/91:8 s. 29 f.

⁶⁶ 6 kap. 18a § FB.

⁶⁷ Prop. 2005/06:99 s. 39 och 62 f.

⁶⁸ Dahlstrand, Eriksson, Fröberg (2014) s. 142.

samförståndslösningen i stället tas in i ett protokoll. Käranden kan då återkalla sin talan och tvisten ska då skrivas av.⁶⁹

3.2 Argumentationsrätt

Eftersom barn saknar talerätt i vårdnadsrelaterade tvister saknar de även argumentationsrätt. Argumentationsrätten tillfaller istället barnets föräldrar. Att frambringa bevisning faller inom argumentationsrätten. Det är parterna i målet, alltså föräldrarna som ansvarar för att lägga fram bevisning.⁷⁰ Eftersom vårdnadsrelaterade tvister faller inom ramen för indispositiva tvistemål får även domstolen inhämta bevisning.⁷¹ Man skulle därför kunna påstå att även domstolen i denna typ av mål har argumentationsrätt eftersom rätten kan besluta om egna utredningsåtgärder. Domstolen är emellertid inte part i rättegången och erhåller därmed inte sådan argumentationsrätt som avses i uppsatsen.⁷² Rättens utredningsåtgärder kan t.ex. syfta till att kartlägga barnets inställning i den berörda frågan.⁷³ Trots att barn inte har argumentationsrätt inom ramen för processen finns därmed en möjlighet för barn att framföra åsikter och på så sätt ha en möjlighet att påverka domstolens beslut. Detta regleras närmare i 6 kap. 2b § FB samt 6 kap. 19 § FB och redogörs för utförligare i avsnitt 3.5.2 och 3.5.3.

3.3 Klagorätt

Enligt 49 kap 1 § RB får en tingsrättsdom överklagas. För att få överklaga en dom krävs det dock att personen som vill överklaga har klagorätt.⁷⁴ Det är därmed bara de parter som domen berör som har rätt att klaga på domen.⁷⁵ Några mer specificerade regler återfinns inte i RB men av allmänna

⁶⁹ Sundin, Rättegångsbalk (1942:740) 42 kap. 17 § 2.3 *Hur avslutas tvisten när förlikning sker*, 2.3.2 *Indispositiva mål*, Lexino 2015-01-20 (Juno).

⁷⁰ 35 kap. 6 § RB.

⁷¹ 35 kap. 6 § RB.

⁷² Se avsnitt 2.3.

⁷³ 16 kap. 19 § 4st.

⁷⁴ Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentar till 49 kap. 1 § RB (2021-11-09 version 91 Juno).

⁷⁵ NJA II 1943:1 s. 625.

rättsgrundsatser anses att den part som domen går emot har rätt att klaga. Den vars talan till fullo bifallits har ingen anledning att få till en förändring av domslutet.⁷⁶ Eftersom barn inte är parter i målet har de därmed inte heller rätt att överklaga en dom som barnet ansett gått honom eller henne emot.

3.4 Motiven bakom barns uteblivna talerätt

Frågan om att ge barn talerätt utreddes år 1979 och år 1987. Utredningarna mynnade sedermera ut i SOU 1979:63 *Barnets rätt II* och SOU 1987:7 *Barnets rätt III*.

Utredarna till *Barnets rätt III* ansåg att frågor som rör vårdnadsrelaterade tvister bygger på en uppfattning om att vårdnaden är en rättighet och skyldighet för föräldrarna.⁷⁷ Även lagregleringarna hade enligt utredarna vilat på och vilade fortfarande på tanken om att en reglering i vårdnaden handlade om föräldrarnas rättigheter till sitt barn och inte barnets rättigheter. Processen angick därmed bara föräldrarna och inte barnet. Frågan om talerätt för barn hade därför inte varit aktuell tidigare. Utgångspunkten hade istället varit att barns rättigheter i vårdnadsrelaterade tvister tas tillvara genom föräldrarna eller genom det allmänna.⁷⁸

Vidare beskrev utredarna hur aktiviteter från det allmänna avseende barns intressen var att betrakta som ett ingrepp i familjegemenskapen. Enligt utredaren hade det under 1900-talet skett en utveckling som innebar att det allmänna numera fick lägga sig i familjerelaterade frågor. Utvecklingen hade enligt utredarna ändrats till att det nu var det allmänna som skulle ha det yttersta ansvaret för att barn inte skulle fara illa.⁷⁹ Utredarna gjorde dock skillnad på situationer då ansvarsfördelningen skulle förändras inom

⁷⁶ Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentar till 50 kap. 1 § RB (2021-11-09 Version 91 Juno).

⁷⁷ SOU 1987:7 s. 61.

⁷⁸ SOU 1987:7 s. 76.

⁷⁹ SOU 1987:7 s. 52.

familjegemenskapen och när det handlade om att bryta ett förhållande mellan barn och dess föräldrar. Det allmännas ansvar för barn behövde belysas i båda situationerna men ansvaret skulle inte vara lika omfattande för det fall barnet fortfarande skulle stå under föräldrarnas ansvar. Utredarna menade alltså att det skulle antas att åtgärder som föll inom ramen för familjegemenskapen skulle anförtros föräldrarna så länge de kunde enas och deras agerande inte uppenbart stred mot barnets bästa.⁸⁰

I Barnets rätt II lyftes perspektivet om att barn och föräldrar kan ha motstridiga intressen i vårdnadsrelaterade tvister. Antingen kan barnet och den ena förälder ha skilda intressen från den andra föräldern eller så kan barnet ha motstridiga intressen gentemot båda föräldrarna. För det fall barnet har andra intressen i tvisten än föräldrarna ansåg utredarna att det skulle strida mot barnets intressen om barnet företräddas av föräldrarna.⁸¹ I övrigt framhöll utredarna i Barnets rätt III att ett införande av talerätt för barn i vårdnadsrelaterade tvister skulle harmonisera med den allmänna principen om att var och en som har ett av rättsordningen skyddat intresse även har talerätt i tvister kopplat till intresset.⁸²

3.4.1 Barnets rätt II

Utredarna föreslog en i princip oinskränkt talerätt för barn gällande frågor rörande vårdnad och umgänge (talan om boende var inte tidigare reglerad i FB). Enligt förslaget skulle argumentationsrätt och överklaganderätt tillfalla barnet i samtliga processer rörande vårdnad, boende och umgänge. Barn skulle dock inte ges initiativrätt gällande upplösande och återupptagande av gemensamt föräldraansvar. Som skäl för det uppgavs att om föräldrarna var överens om gemensam vårdnad fick det antas vara förenligt med barnets bästa. Barnet skulle dock fortfarande erhålla möjligheten att inträda som part i processen för att kunna påverka vem av föräldrarna som skulle anförtros vårdnaden. Gällande initiativrätten föreslog utredningen dock att barn skulle

⁸⁰ SOU 1987:7 s. 52.

⁸¹ SOU 1979:63 s. 137.

⁸² SOU 1987:7 s. 14.

ges initiativrätt för det fall en av föräldrarna var ensam vårdnadshavare och barnet ville att det ansvaret skulle flyttas till den andra. Barnet skulle även få initiativrätt gällande umgänge.⁸³

Enligt förslaget skulle barn inte få föra sin egen talan i processen. Förslaget innebar alltså att barn inte skulle bli processbehöriga. Utredarna föreslog istället att barns talan skulle föras av en särskilt utsedd ställföreträdare. Ställföreträdaren skulle alltså inte vara föräldrarna utan en självständig person som stod utanför tvisten. Om barnet motsatte sig att en sådan företrädare utsågs skulle rätten dock inte förordna någon.⁸⁴ En ställföreträdare, eller barnombud som utredningen även kallade det, skulle dock bara utses för det fall föräldrarna inte var ense. Utredarna ansåg att när föräldrarna var ense torde inte föräldrarna och barnet kunna ha sådan motstående intressen som annars motiverar att ett barnombud förordnas.⁸⁵ Barnombudets uppgifter skulle uteslutande syfta till att bevaka barnets intressen i processen.⁸⁶ Förslaget om att ge barn talerätt och rätt till eget ombud togs inte med i den efterföljande propositionen. Istället konstaterades bara att ett sådant förslag måste utredas mer⁸⁷ och därmed fortsatte arbetet i Barnens rätt III.

3.4.2 Barnets rätt III

Barnets rätt III innehöll i huvudsak liknande förslag som Barnets rätt II men med vissa skillnader. En sådan skillnad var att barn skulle bli utan initiativrätt gällande frågor om förändring i vårdnaden. Istället skulle socialnämnden få rätt att väcka talan i sådana frågor.⁸⁸ Gällande frågan om barns talerätt vid umgänge framhöll utredarna att barn även i det avseendet borde bli utan initiativrätt. Detta eftersom det torde vara svårt att få till ett umgänge på initiativ av barnet utan att den förälder som talan riktar sig mot

⁸³ SOU 1979:63 s. 137 f.

⁸⁴ SOU 1979:63 s. 140.

⁸⁵ SOU 1979:63 s. 141.

⁸⁶ Prop. 1979:63 s. 143.

⁸⁷ Prop. 1981/82:168 s. 20.

⁸⁸ SOU 1987:7 s. 92.

själv vill ha umgänge med barnet. Istället skulle rätten att väcka talan i umgängesfrågor utökas till att även där omfatta socialnämnden.⁸⁹

Det som slutligen skiljde sig från vad utredarna till Barnets rätt II tidigare framfört var frågan om processbehörighet. Barnets rätt II föreslog att barn inte överhuvudtaget skulle erhålla processbehörighet i de aktuella målen. De skulle istället företrädas av en ställföreträdare.⁹⁰ I Barnens rätt III föreslogs istället att barn skulle bli processbehöriga redan vid 12 års ålder.⁹¹

3.4.3 Skäl emot att införa talerätt för barn

I propositionen *Barns rätt att komma till tals*⁹² återkom lagstiftaren till frågan om barns talerätt och rätt till ombud i vårdnadsrelaterade tvister. Denna gång förde lagstiftaren ett utförligare resonemang kring anledningarna till att inte införa en sådan ordning. Utredarna i Barnets rätt III poängterade att barnet inte ska behöva ta ställning till själva tvistefrågan och på så sätt slippa ta ställning gentemot sina föräldrar. Att en part inte behöver ta ställning i en tvist ansåg regeringen dock som principiellt främmande i vår rättsordning.⁹³ Vidare ansåg regeringen att det måste belysas vad det är som ska åstadkommas med att ge barn talerätt. Regeringen menade att det huvudsakliga målet med att införa talerätt för barn var att öka barns möjlighet att komma till tals inom ramen för processen. Den ställde sig dock tveksam till om talerätt var ett ändamålsenligt tillvägagångssätt. Regeringen menade att talerätt för barn blivit närmast en principiell fråga snarare än en ändamålsenlig lösning på problemet att barns åsikter inte fått tillräckligt mycket utrymme i processen.⁹⁴ Regeringen belyste sedan vilken skillnad talerätten skulle göra för små respektive stora barn. Gällande små barn, menade regeringen, uppstår problemet att de inte kan ge sin ställföreträdare egna instruktioner.

⁸⁹ SOU 1987:7 s. 97.

⁹⁰ SOU 1979:63 s.140 f.

⁹¹ SOU 1987:7 s. 88 f.

⁹² Prop. 1994/95:244.

⁹³ Prop. 1994/95:224 s. 29.

⁹⁴ Prop. 1994/95:224 s. 30.

Ställföreträdaren skulle istället vara beroende av information från andra parter så som föräldrarna och socialnämnden. Regeringen ansåg därför att det skulle vara onödigt med ytterligare en person i processen eftersom domstolen redan har tillgång till information från dessa aktörer.⁹⁵ Vad gällde de stora barnen framhöll regeringen att det kunde vara problematiskt att ge dessa barn talerätt sett till risken att föräldrarna i ännu högre grad skulle försöka påverka barnet. Det skulle i sin tur kunna leda till att barnet får sämre kontakt med någon av föräldrarna. Vidare framhöll regeringen att en talerätt för barnet skulle riskera att barnet skulle komma onödigt nära konflikten och därmed tvingas välja mellan sina föräldrar. Slutligen belyste regeringen kostnadsaspekten. Dels skulle barnets offentliga biträde kosta pengar och dels skulle processen troligtvis bli mer komplicerad och långdragen, vilket i sin tur också skulle resultera i ökade kostnader.⁹⁶

I 2006 års vårdnadsreform förkom ingen diskussion om talerätt för barn.⁹⁷ När det år 2014 tillsattes en utredning för att utvärdera 2006 års reform kom dock frågan om talerätt för barn återigen upp till diskussion i utredningsbetänkandet SOU 2017:6. Utredarna konstaterade att talerätt för barn skulle stärka barns delaktighet i vårdnadsrelaterade mål. Barnets åsikter och perspektiv skulle dessutom garanteras på ett effektivt sätt. Utredarna uppgav sedan att de svårigheter med talerätt som 1994 års proposition framhöll alltjämt kvarstod. Vidare menade utredarna att talerätt främst skulle få effekt för de äldre barnen. De äldre barnen ansågs dock inte, vid tidpunkten för utredningen, vara den grupp som var i störst behov av att få fler verktyg för att kunna framföra sina åsikter.⁹⁸

Vidare behandlade utredarna frågan om barn skulle få rätt till ett juridiskt biträde i form av ett barnombud. Utredningen kom dock fram till att en sådan lösning inte skulle vara lönsam. Som skäl mot införandet angav utredarna bl.a. att barnombudets roll huvudsakligen skulle likna

⁹⁵ Prop. 1994/95:224 s. 30.

⁹⁶ Prop. 1994/95:224 s. 31 f.

⁹⁷ Prop. 2005/06:99; SOU 2005:43.

⁹⁸ SOU 2017:6 s. 320 f.

socialtjänstens, att barn skulle behöva samtala med fler okända personer och att processen skulle kunna förvärras av ytterligare en aktör.⁹⁹ I efterföljande proposition *Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister* nämndes också frågan om talerätt. Regeringen valde dock att inte utreda frågan närmare med hänvisning till att utredningen inte lagt fram något förslag i den frågan.¹⁰⁰

I prop. 1994/95:224 ansåg lagstiftaren att talerätt för barn inte vore en lämplig lösning. Att införa talerätt beskrevs som en reform av ren principiell karaktär. Lagstiftaren har därefter istället valt att införa och förändra flera andra bestämmelser som syftar till att möjliggöra barns delaktighet och sätta dem i centrum för processen. Vissa av bestämmelsernas innebörd kan liknas vid delar av talerätten. Eftersom barn emellertid inte är part i rättegången faller dock bestämmelserna utanför begreppet.

3.5 Barns delaktighet i vårdnadsrelaterade tvister

3.5.1 Föräldrabalken 6 kap 2a § - barnets bästa ska vara avgörande

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge.¹⁰¹ En omständighet som ska tas med i bedömningen av barnets bästa är barnets egna åsikter.¹⁰² 6 kap. 2a § FB är därmed nära sammankopplad med barns rätt att komma till tals. Även 2a paragrafen är på så sätt viktig när frågan om barns delaktighet i vårdnadsrelaterade tvister diskuteras.

Av propositionen till bestämmelsen framgår att vad som är barnets bästa ska avgöras genom att det sker en individuell bedömning i varje enskilt fall.¹⁰³ Det finns dock en del specifika faktorer som alltid ska tas i beaktning. I

⁹⁹ SOU 2017:6 s. 321 f.

¹⁰⁰ Prop. 2020/21:150 s. 53.

¹⁰¹ 6 kap. 2a § FB.

¹⁰² Prop. 2020/21:150 s. 44.

¹⁰³ Prop. 2020/21:150 s. 41.

paragrafens andra stycke föreskrivs specifikt att hänsyn ska tas till risken att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars får illa. Även barnets behov av en god och nära relation till båda föräldrarna ska beaktas.¹⁰⁴ Att lagstiftaren särskilt nämner några omständigheter som ska beaktas beror på att dessa omständigheter anses särskilt viktiga vid bedömningen om vad som är barnets bästa.¹⁰⁵ Bestämmelsen har ändrats ett flertal gånger men syftar i grunden till att knyta an frågor om vårdnad, boende och umgänge med artikel 3.1 i Barnkonventionen.¹⁰⁶ Bestämmelsen går dock längre än vad Barnkonventionen kräver. Enligt artikel 3.1 Barnkonventionen ska det vid åtgärder som rör barn i första hand beaktas vad som är bäst för barnet. Enligt bestämmelsen i FB är det endast vad som är bäst för barnet som får vara avgörande.¹⁰⁷

Bedömningen om vad som är barnets bästa ska grundas på beprövad erfarenhet och kunskap. Även barnets egen vilja med beaktande av barnets ålder och mognad ska utgöra underlag för bedömningen.¹⁰⁸ Även de rättigheter barnet tillförsäkras genom 6 kap. 1 §¹⁰⁹ är sådant som ska beaktas när beslutet fattas. Beslutsfattaren ska även i den mån det är möjligt ta hänsyn till såväl långsiktiga som kortsiktiga konsekvenser för barnet. Beslutsfattaren ska utöver det även ta hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande.¹¹⁰

Lagstiftaren har valt att inte mer uttryckligt beskriva vad som ska anses vara barnets bästa eftersom det skulle äventyra den önskvärda flexibilitet och individuella bedömning som varje enskilt fall kräver.¹¹¹ Det skulle också göra det svårt för beslutsfattaren att veta hur de olika omständigheterna förhåller sig till varandra och vilka som i så fall ska väga tyngre och på så

¹⁰⁴ 6 kap. 2a § FB.

¹⁰⁵ SOU 2005:43 s. 106 f.

¹⁰⁶ Prop. 1997/98:7 s. 104 f.

¹⁰⁷ Se Barnkonventionen 3.1 samt 6 kap 2a § FB.

¹⁰⁸ SOU 2017:6 s. 279.

¹⁰⁹ Se avsnitt 2.4.

¹¹⁰ Prop. 2005/6:99 s. 40.

¹¹¹ SOU 2017: 6 s. 279.

sätt vara utslagsgivande.¹¹² Exempel på något som dock inte får vara överordnat barnets bästa är rättvisan mellan föräldrar. Visserligen ska barnets bästa vara avgörande, men det måste också tas i beaktning hur utfallet faktiskt skulle fungera för föräldrarna. Om något är bra för barnet men inte fungerar alls för föräldrarna finns risken att det ändå resulterar i att det blir dåligt för barnet i slutändan. Beslutet måste alltså fungera någorlunda bra för föräldrarna för att resultatet ska bli det önskvärda. Det är dock inte en fråga om vad som är rättvist för föräldrarna. Det är fortfarande barnets bästa och intressen som ska stå i fokus.¹¹³

6 kap. 2a § FB har nyligen fått en ny lydelse där ordet *beslut* ersattes med ordet *frågor*. Lagstiftaren valde att ändra detta för att tydliggöra att det inte bara är i besluten kring vårdnad, boende och umgänge som barnets bästa ska vara avgörande utan även i alla frågor under socialnämnden och domstolens handläggning av målet.¹¹⁴ Syftet med bestämmelsen är att det i alla frågor rörande vårdnad, boende och umgänge som påverkar barnet ska finnas ett tydligt barnperspektiv hos de vuxna som deltar i processen. Att ha ett barnperspektiv syftar till att de vuxna ska försöka förstå barnet, sätta sig in i deras situation och se situationen med barnets ögon. Det hela bygger på ett synsätt om att barn har ett fullt människovärde och integritet som ska respekteras. Det innebär också att barnet har rätt att bli lyssnat på och respekterat. Det ger dock inte barn en oinskränkt rätt att bestämma i denna typ av frågor, i slutändan är det alltid de vuxna som måste ta besluten.¹¹⁵

3.5.2 Föräldrabalken 6 kap. 2b § - barns rätt att komma till tals

Enligt 6 kap. 2b § ska barn få information och ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor om vårdnad, boende och umgänge. Barnets åsikter ska sedan tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

¹¹² Prop. 2020/21:150 s. 42.

¹¹³ Prop. 2005/06:99 s. 39.

¹¹⁴ Prop. 2020/21:150 s. 41.

¹¹⁵ Prop. 2005/06:99 s. 38 f.

Bestämmelsen har sin grund i Barnkonventionens 12:e artikel.¹¹⁶ Tanken är att om ett barn har en vilja och samtidigt uppnått sådan ålder och mognad som krävs så ska domstolen i möjligaste mån beakta barnets vilja.¹¹⁷ 6 kap. 2b § FB hänger samman med 2a paragrafen på så sätt att barnets egna åsikter och vilja är en av de delar som ska utvärderas och ligga till grund för bedömningen av vad som är barnets bästa.¹¹⁸ Har inte barnet själv möjlighet att uttrycka sina åsikter ska information istället hämtas från personer i barnets närhet.

Bestämmelsen ändrades nyligen från att innefatta ordet *vilja* till att nu innefatta ordet *åsikter*. Ändringen gjordes eftersom det inte är nödvändigt att barnet uttrycker en konkret vilja och för att barnet inte ska behöva ta ställning i specifika frågor.¹¹⁹ Barns rätt till delaktighet inbegriper samtliga frågor som rör vårdnad, boende och umgänge samt förfarandet i övrigt.

Domstolen har det yttersta ansvaret för att se till att rättigheterna efterlevs. I praktiken är det dock främst socialnämndens utredare som ska höra barnet och som tillgodoser att barnet involveras i processen i den omfattning som är lämplig. Informationen lämnas sedan vidare till domstolen. Om det är oklart ifall barnet har hörts i målet eller inte bör domstolen överväga att vidta ytterligare åtgärder. Om domstolen beslutat om medling är det istället medlarens ansvar att tillgodose barnets rättigheter enligt paragrafen, om barnet inte sedan tidigare är informerad och beretts tillfälle att yttra sina åsikter.¹²⁰

6 kap. 2 a § FB är inte att betrakta som argumentationsrätt för barn eftersom barn inte är part i rättegången. Den ger dock barn till viss del samma rättigheter som en part i och med att barn ges rätt att medverka i utredningen och på så sätt påverka vad som blir en del av beslutsunderlaget. Lagstiftaren har på så sätt gett barn en rätt att tillföra information till beslutsunderlaget

¹¹⁶ Prop. 2005/05:99 s. 45.

¹¹⁷ Prop. 1994/95:224 s. 32.

¹¹⁸ Prop. 2020/21:150 s. 44 f.

¹¹⁹ Prop. 2020/21:150 s. 132.

¹²⁰ Prop. 2020/21:150 s. 130 f.

som sedan kan ligga till grund för rättsens bedömning. I SOU 2017:6 framfördes dock statistik över hur ofta barns åsikter redovisades antingen i domen eller i målets övriga utredningsmaterial. Barns åsikter redovisades i 41 procent av de undersökta domarna och i 54 procent av målen fram gick barnets åsikter av det övriga materialet.¹²¹

6 kap 2 a § FB ändrades år 2021 till att även innefatta barns rätt till information. Syftet var att ytterligare stärka barns delaktighet i vårdnadsrelaterade tvister. Lagstiftaren menar att ändringen av bestämmelsen bygger på ett tankesätt om att barn ska ges förutsättningar att delta i processen, inte hindras.¹²² Informationen som lämnas till barnet ska syfta till att ge barnet förståelse för vilka konsekvenser det barnet säger kan få, vad det är som ska prövas av domstolen och vilka olika scenarion ett beslut kan leda till. Informationen som lämnas måste vara anpassad för barnets ålder och mognad och ges på ett sådant sätt att barnet har möjlighet att ta till sig den. Barnet har även rätt att ta del av vad domstolen kommer fram till. Det är dock viktigt att den som samtalar med barnet, både för att ge information och för att få information inte pressar barnet om det inte själv vill vara delaktig. Vill inte barnet vara delaktigt ska detta dokumenteras. Det ställs även krav på att den som samtalar med barnet dokumenterar vad barnet sagt och hur utredaren verkat för att involvera barnet.¹²³ Rätt till information anses viktigt för att barnet ska få förståelse för vad situationen innebär och vilka konsekvenser som kan uppstå till följd utav det barnet berättar. Att ge information anses också nödvändigt för att barnet ska kunna ta till vara sin rätt och avge sin åsikt i de fall barnet vill det. Förändringen var en del i att stärka barnperspektivet eftersom barnets åsikter och vilja anses vara en viktig del av beslutsunderlaget för att rätten ska kunna fatta beslut i enlighet med barnets bästa.¹²⁴

¹²¹ SOU 2017:6 s. 300.

¹²² Prop. 2020/21:150 s. 131 f.

¹²³ Prop. 2020/21:150 s. 131.

¹²⁴ Prop. 2020/21:150 s. 43.

Att barn nu har rätt till information pekar i riktning mot att lagstiftaren utökar barns möjlighet att medverka i processen på ett sätt som kan liknas vid argumentationsrätten. Rätten till information kan delvis liknas vid partsinsyn vilket är en del av argumentationsrätten. Bestämmelsen är dock utformad så att både informationen i sig och på vilket sätt den ges till barnet begränsas. Den ger därmed inte samma rättigheter som partsinsyn men är ändå en bestämmelse som skjuter fram barns ställning i processen till att ännu mer likna parternas faktiska processuella ställning.

Paragrafens andra stycke innebär att det inte finns någon lagstadgad åldersgräns för när domstolen bör beakta barnets åsikter. Såväl mognad som ålder ska vara av betydelse för bedömningen. Det innebär att äldre barns åsikter generellt beaktas i högre grad då de ofta uppnått såväl en högre ålder som mognad. Med mognad menas att barnet har förmågan att förstå möjliga konsekvenser av respektive utgång i olika frågor. Detta föranleder att enbart hög ålder aldrig kan vara tillräcklig för att barnets åsikt ska beaktas och vara helt avgörande. Utredarna ska utgå från att även om barnet inte kan uttrycka sina åsikter verbalt så kan denne fortfarande bilda åsikter. Det är därför beslutsfattarens uppgift att göra en individuell bedömning av hur stor betydelse barnets åsikter ska tillmätas i varje enskilt fall.¹²⁵

3.5.3 Föräldrabalken 6 kap. 19 § - rättens utredningsskyldighet och hörande av barn

Enligt 6 kap. 19 § 1 st FB ska rätten se till att alla frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda. Det innebär att rätten har en utredningsskyldighet¹²⁶ och att rätten inte är bunden av det parterna yrkar.¹²⁷

I förarbetena angav lagstiftaren inget annat motiv än att det vore lämpligt att

¹²⁵ Prop. 2020/21:150 s. 131 f.

¹²⁶ Wallin m.fl. Föräldrabalk kommentar till 16 kap. 19 § (Juno 2021-07-09, version 21).

¹²⁷ Oldenstedt, Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 19 §, 2.1 *Domstolens utredningsskyldighet*, Lexino 2022-03-01 (Juno).

ge rätten en utredningsskyldighet i enlighet med paragrafens första stycke.¹²⁸ HD har i Nja 2017 s. 430 uttalat att med hänsyn till barnets intresse av att målet får en korrekt utgång måste rättsens utredningsskyldighet anses vara långtgående.¹²⁹ Något liknande uttalande återfinns inte i bestämmelsens förarbeten men ett antagande om att bestämmelsen införts i syfte att säkerställa en tillräckligt omfattande och djupgående utredning för barnets skull torde inte vara kontroversiellt.

Paragrafens andra stycke stadgar att socialnämnden ska ges tillfälle att lämna upplysningar. Socialtjänsten är skyldig att ge rätten sådana uppgifter som kan vara av betydelse för tvisten.¹³⁰ Syftet med bestämmelsen är att säkerställa att alla beslut som fattas av domstolen är förenliga med barnets bästa, även för det fall föräldrarna är överens.¹³¹ Bestämmelsen fungerar alltså som ett skydd för barnen för det fall socialnämnden har vetskap om omständigheter som domstolen inte har.¹³²

Enligt tredje stycket kan rätten, för det fall det behövs utredning utöver det som sägs i andra stycket, uppdra åt socialnämnden eller något annat organ att utse någon att utföra en utredning. Sådana utredningar ska dock enbart inhämtas om det är nödvändigt, det ska alltså inte inhämtas slentrianmässigt.¹³³ Rätten får även ge riktlinjer för utredningen och ska bestämma inom vilken tid utredningen ska vara slutförd. Tiden får dock inte sättas längre än fyra månader. En riktlinje för utredningen kan t.ex. vara att syftet med utredningen ska vara att klargöra barnets inställning i de aktuella frågorna.¹³⁴ Tidsgränsen om fyra månader får endast överskridas om det finns särskilda skäl. När rätten tar ett sådant beslut måste barnets bästa beaktas. För det fall ytterligare utredningstid är nödvändigt för att

¹²⁸ Prop. 1981/82:168 s. 77.

¹²⁹ NJA 2017 s. 430.

¹³⁰ Singer (2019) s. 188.

¹³¹ Prop. 1981/82:168 s. 54.

¹³² Prop. 1994/95:224 s. 36.

¹³³ Prop. 1997/98:7 s. 92.

¹³⁴ Singer (2019) s.189.

socialnämnden ska kunna redovisa en utredning av tillräckligt hög kvalitet bör förlängning av tiden medges.¹³⁵

Fjärde stycket stadgar att den som utför utredningen ska höra barnet och redovisa barnets åsikter för rätten samt lämna förslag till beslut om det inte är olämpligt.¹³⁶ I normalfallet är det alltså inte tillräckligt att höra personer med nära anknytning till barnet för att klargöra barnets åsikter. Det kan dock vara olämpligt om barnets åsikter redan är väl dokumenterade eller om barnet är extra känsligt.¹³⁷ Tidigare har samtal med barn även krävt vårdnadshavares medgivande. Så är inte fallet längre. Socialtjänsten får genom den senaste lagändringen höra ett barn såväl utan vårdnadshavares samtycke som närvaro.¹³⁸ Socialtjänsten ska dock i möjligaste mån söka vårdnadshavarnas samtycke innan barnet hörs. Om vårdnadshavarna motsätter sig ett samtal måste det ske noggranna överväganden om ett samtal ändå ska äga rum. Vårdnadshavarna ska alltid informeras inför ett sådant samtal.¹³⁹ I propositionen framhölls att barn och dess föräldrar kan ha motstridiga intressen i vårdnadsrelaterade tvister. Bestämmelserna om barns rätt att komma till tals är dock viktiga och måste vara verkningsfulla i praktiken. Barns rätt att komma till tals ska därmed inte kunna förhindras av vårdnadshavarna.¹⁴⁰

Paragrafens femte stycke stadgar att barn får höras inför domstol. Det krävs dock att särskilda skäl talar för det och att det är uppenbart att barnet inte tar skada av att höras.¹⁴¹ Det är därmed en bestämmelse som enbart ska användas i undantagsfall och den används sällan i praktiken.¹⁴² Huvudregeln är istället att barns åsikter och vilja ska kartläggas genom utredningen som sker innan huvudförhandlingen. Det krävs också att barnet själv vill höras inför rätten. Det är sedan domstolen som ska bestämma om barnet ska höras.

¹³⁵ Prop. 2020/21:150 s. 148.

¹³⁶ 6 kap. 19 § 4 st FB.

¹³⁷ Prop. 2020/21:150 s. 148 f.

¹³⁸ 6 kap. 20 a § FB.

¹³⁹ Prop. 2020/21:150 s. 151.

¹⁴⁰ Prop 2020/21:150 s. 50 f.

¹⁴¹ 6 kap. 19 § 5 st FB.

¹⁴² SOU 2005:43 s. 552; SOU 2017:6 s. 302.

Såväl barnets ålder som mognad måste beaktas när ett sådant beslut tas men barn under 12 år bör sällan höras inför domstol. Domstolen bör även inhämta vårdnadshavarnas inställning i frågan.¹⁴³ Barnet får inte utsättas för någon press under förhöret och det blir därmed inte frågan om ett traditionellt förhör. Barnet ska inte heller på något sätt pressas till att ta ställning i de aktuella frågorna och därmed välja mellan vårdnadshavarna.¹⁴⁴ Att barn får höras inför domstol grundar sig i en vilja att åtminstone möjliggöra för barn som aktivt vill delta i processen att göra det. Vill ett barn uppge sina åsikter direkt inför rätten vore det olämpligt att inte låta barnet komma till tals.¹⁴⁵

Såväl JO som Svea Hovrätt har tagit upp fall där barn hörts vid muntlig förberedelse. Båda kom fram till att det inte är ett, i enlighet med rättegångsbalkens regler och omedelbarhetsprincipen, korrekt tillvägagångssätt.¹⁴⁶ JO framhöll dock att det vore önskvärt att tillåta ett sådant förfarande eftersom det ibland kan vara önskvärt, sett till kontinuitetsprincipen, att barnet hörs innan ett interimistiskt beslut fattas och att det då skulle vara lämpligt att höra barnet under en muntlig förberedelse.¹⁴⁷

¹⁴³ Wallin m.fl. Föräldrabalk kommentar till 6 kap. 19 § (Juno 2021-07-09, version 21).

¹⁴⁴ Prop. 1981/82:168 s. 78.

¹⁴⁵ Prop. 1981/82:168 s. 56 f.

¹⁴⁶ RH 1999:76; JO:s beslut den 29 november 2004 , dnr 4045-2002 samt 4515-2002.

¹⁴⁷ JO:s beslut den 29 november 2004 , dnr 4045-2002 samt 4515-2002.

4 Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga

4.1 Grundläggande om förutsättningarna för vård enligt 2-3 §§ LVU

Det är barns vårdnadshavare som har det huvudsakliga ansvaret för den unges behov av omsorg, uppfostran och utveckling. Samhället har dock ansvaret för det fall vårdnadshavarna inte uppfyller sina skyldigheter gentemot barnet. Tanken är därför att insatser för den unge i första hand ska bygga på frivillighet från den unge och vårdnadshavarna.¹⁴⁸ Motsätter sig vårdnadshavarna eller den unge (när denne är över 15 år) sådan vård socialnämnden bedömer nödvändig kan socialnämnden under vissa givna förutsättningar väcka talan om att den unge ska beredas vård utanför hemmet i enlighet med LVU.¹⁴⁹ Vård enligt LVU kan bli aktuellt om det antingen finns brister i omsorgen för den unge¹⁵⁰ eller på grund av den unges eget agerande.¹⁵¹ Socialtjänsten ska, så snart det är utrett att vårdnadshavarna motsätter sig nödvändig vård av den unge, ta ställning till om en ansökan ska skickas in till förvaltningsrätten vilket är den instans som prövar saken.¹⁵² Mål och ärenden enligt LVU ska alltid handläggas skyndsamt, såväl hos socialtjänsten som hos domstolen.¹⁵³

4.2 Barnets bästa

I mål om beredande av vård enligt LVU ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.¹⁵⁴ Bestämmelsen har sin grund i artikel 3.1

¹⁴⁸ Prop. 2012/13:10 s. 23 f.

¹⁴⁹ Lundgren och Sunesson (2021) s. 372 f och s. 376.

¹⁵⁰ 2 § LVU.

¹⁵¹ 3 § LVU.

¹⁵² Prop 1979/80:1. s. 585.

¹⁵³ 33 § LVU; Lönnheim, LVU 33 §, 2. *Rättsläget*, Lexino 2021-04-12 (Juno).

¹⁵⁴ 1 § 5 st.

Barnkonventionen. Barnkonventionen ger dock utrymme för att andra intressen kan väga tyngre men att barnets bästa alltid ska beaktas. I LVU har bestämmelsen dock utformats på så sätt att inga andra intressen får vara avgörande.¹⁵⁵ Det innebär att rätten inte får ta hänsyn till sådant som t.ex. samhällsskydd.¹⁵⁶ Syftet med beredande av vård genom LVU ska därmed alltid vara att förbättra situationen för den unge.¹⁵⁷ Lagstiftaren framhåller att vad som är barnets bästa inte går att precisera ytterligare. Istället ska det ske en individuell bedömning i varje enskilt fall.¹⁵⁸

4.3 Initiativrätt

Det är socialnämndens uppgift att väcka talan när vård enligt 2-3 §§ LVU är aktuellt. Frågan prövas sedan av förvaltningsrätten som fattar beslut i frågan.¹⁵⁹ Det är alltså bara socialtjänsten som har initiativrätt i LVU-mål och inte de övriga parterna.¹⁶⁰ När talan väckts blir både barnet och dennes vårdnadshavare parter i målet.¹⁶¹ Den unges och vårdnadshavarnas talerätt begränsas alltså på så sätt att de inte har initiativrätt eftersom det enbart är Socialnämnden som kan initiera en process om beredande av vård.¹⁶²

Även i förvaltningsrättsliga mål och ärenden är barnets vårdnadshavare ställföreträdare tills barnet fyller 18 år.¹⁶³ 36 § 2 st LVU stadgar dock att unga över 15 år är behöriga att själva föra sin talan i domstol. Barn blir alltså processbehöriga redan vid 15 års ålder i LVU-mål.¹⁶⁴ Även barn under 15 år

¹⁵⁵ Prop. 2002/03:53 s. 77.

¹⁵⁶ Lönnheim, LVU 1 §, 2.3 *Processlagstiftning med barns bästa som mål*, Lexino 2021-04-12 (Juno).

¹⁵⁷ Prop. 2002/03:53 s. 105.

¹⁵⁸ Prop 2002/03:53 s. 77.

¹⁵⁹ 4 § LVU; Mattsson (2002) s. 62.

¹⁶⁰ 4 § 1 st LVU.

¹⁶¹ Lönnheim, LVU 36 §, 2.2, *15-årsgräns för processbehörighet*, Lexino 2021-05-15 (Juno).

¹⁶² Mattsson (2002) s. 169.

¹⁶³ Mattsson (2002) s. 172.

¹⁶⁴ Lundgren och Sunesson, *Nya sociallagarna*, (2022-01-12 Juno version 35) kommentar till 36 § 2 st LVU.

intar ställning som part i processen men måste företrädas av en ställföreträdare.¹⁶⁵¹⁶⁶

4.4 Argumentationsrätt

Eftersom barn är part i processen kan de genom sin ställföreträdare argumentera för sin sak, uttrycka sina åsikter, frambringa bevisning och nyttja reglerna om partsinsyn och kommunikation.¹⁶⁷ Flera av dessa saker regleras i 36 § LVU och kan därmed likställas med att reglera delar av barns argumentationsrätt inom ramen för LVU.

Det första som stadgas i 36 § LVU är att den unge har rätt till relevant information om processen. Det är främst socialnämnden som ska tillgodose den unges rätt att till information men även domstolen har ett ansvar. För att den unge ska kunna uttrycka sina åsikter och sin vilja så tidigt som möjligt i processen är det viktigt att informationen tillkommer den unge redan inledningsvis. Då ges den unge en möjlighet att få förståelse för vad som kan eller kommer ske. Det ska även ges fortlöpande information till den unge såväl under själva domstolsförfarande som när vården inletts. Eftersom hänsyn alltid ska tas till den unges bästa ska inte all information delges den unge. Det måste ske fortlöpande bedömningar utifrån den unges vilja, ålder och mognad.¹⁶⁸ Det framgår även av 4 § 2 st LVU att socialtjänsten måste redovisa vilken information som getts till den unge och den unges inställning i ansökan som skickas in till rätten. Detta grundar sig i antaganden om att den unges inställning troligtvis påverkas av vilken information som lämnats under processen. Vilken typ av information, när och hur den lämnats samt hur den unges inställning har kommit socialtjänsten till handa ska ingå i

¹⁶⁵ Lundgren och Sunesson, *Nya sociallagarna*, kommentar till 36 § 2 st LVU (2022-01-12 Juno version 35).

¹⁶⁶ För mer om ställföreträdarens roll i processen, se avsnitt 4.6.

¹⁶⁷ Mattsson (2002) s. 171.

¹⁶⁸ Prop. 2006/07:129 s. 37 f.

redovisningen. Är det inte möjligt att redogöra för så ska det anges tillsammans med skälen för detta.¹⁶⁹

Att barnet har rätt att ta del av information kan liknas vid att barn har partsinsyn i enlighet med argumentationsrätten. Den är dock i viss mån begränsad eftersom informationen ska anpassas på ett sätt som inte äventyrar barnets välbefinnande. Barnets insyn är även begränsad på så sätt att handlingar belagda med sekretess i förhållande till den unge är överordnad den unges rätt till information.¹⁷⁰

I paragrafens första stycke andra mening stadgas barnets rätt att få möjlighet att uttrycka sina åsikter om de saker som rör honom eller henne. Det består i att den unge efter att ha fyllt 15 år är behörig att föra sin egen talan, att barn under 15 år har rätt att uttrycka sina åsikter samt vuxnas möjlighet att som ställföreträdare yttra sig om barn under 15 år.¹⁷¹ Enbart i undantagsfall när ett beslut måste fattas brådskande får beslutsfattaren underlåta att utreda den unges åsikter.¹⁷² Paragrafen begränsas inte till att enbart gälla domstolsbeslut utan även alla andra beslut och åtgärder inom ramen för förfarandet. Kan eller vill den unge inte uppge sina egna åsikter ska dessa klarläggas på annat sätt i möjligaste mån.¹⁷³ Slutligen ska den unges åsikter och inställning tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad.¹⁷⁴ Det finns ingen nedre åldersgräns för när ett barn har rätt att komma till tals och uttrycka sin åsikt.¹⁷⁵ Även små barn har rätt att få sina åsikter beaktade. HFD har i ett mål där utredningen i all väsentlig del grundat sig i en sexårig flickas berättelse om missförhållandena i hemmet beslutat att vård utanför hemmet ska inledas.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Lundgren och Sunesson (2021) s. 396.

¹⁷⁰ Prop. 2006/07:129 s. 40.

¹⁷¹ Prop. 2002/2003:53 s. 79 f.

¹⁷² Prop. 2002/2003:53 s. 105.

¹⁷³ Lundgren och Sunesson, *De nya sociallagarna*, kommentar till 36 § 1 st LVU (2022-01-12 Juno version 35).

¹⁷⁴ 36 § 1 st sista meningen LVU.

¹⁷⁵ Prop 2002/03:53 s. 79.

¹⁷⁶ HFD 2017 ref 42.

De barn som är under 15 år är inte processbehöriga och får bara höras inför domstol om det inte kan antas att barnet tar skada av det.¹⁷⁷ Bestämmelsen utgår från tankesättet att det ibland inte är för barnets bästa att höras inför domstol. Det kan t.ex. bero på att barnet kan känna obehag över att behöva uppträda i domstol, att de hamnar i lojalitetskonflikt med föräldrarna eller andra anledningar.¹⁷⁸ Det är upp till domstolen att göra en bedömning i varje enskilt fall om den unge ska höras inför rätten. För det fall domstolen finner att barnet kan antas ta skada av att höras inför rätten ska det som föreskrivs i paragrafens första stycke istället gälla. I praktiken innebär det att barnet istället hörs av socialtjänsten som sedan redovisar barnets åsikter för rätten.¹⁷⁹

4.5 Klagorätt

Överklagande av förvaltningsrättens domar regleras i FPL (1971:291). Där anges att ett beslut får överklagas av den som beslutet angår om det gått parten emot.¹⁸⁰ Såväl bifall som avslag av socialnämndens talan om vård enligt LVU kan, beroende på barnets egen inställning, anses gått barnet emot. Om barnet har klagorätt eller inte i det aktuella fallet måste därför bedömas från fall till fall.¹⁸¹

Fram till 2014 var det oklart om ett icke processbehörigt barn genom sin ställföreträdare var berättigad att överklaga ett beslut om omedelbart omhändertagande genom LVU när barnets ställföreträdare ansåg att beslutet var korrekt. HFD prövade därför frågan. HFD anförde att mot bakgrund av syftet med 36 § LVU bör utgångspunkten vara att det är upp till ställföreträdaren att bedöma i vilken mån barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. Ställföreträdaren har alltså i uppgift att avgöra om barnet har förståelse för

¹⁷⁷ 36 § 2 st 2 men LVU.

¹⁷⁸ Prop. 2012/13:10 s. 38.

¹⁷⁹ Prop. 2012/13:10 s. 138 som hänvisar till s. 135.

¹⁸⁰ 33 § 2 st FPL.

¹⁸¹ RÅ 2006:10.

vad ett överklagande innebär och utifrån det bedöma om överklagandet ska framföras eller inte. Har barnet uppnått sådan ålder och mognad och samtidigt klart gett uttryck för att denne vill överklaga beslutet är de ställföreträdarens uppgift att överklaga beslutet oavsett ställföreträdarens åsikt i frågan.¹⁸²

4.6 Barnets självständighet gentemot föräldrarna i processen

39 § LVU stadgar i vilka situationer den unge har rätt till offentligt biträde. Den unge har rätt till offentligt biträde vid flera situationer där ibland i mål vid beredande av vård enligt 2-3 §§ LVU. Ett offentligt biträde ska förordnas om det inte måste antas att behov saknas.

Om både den unge och vårdnadshavarna är i behov av offentligt biträde får samma biträde förordnas så länge det inte förekommer motstridiga intressen mellan barnet och vårdnadshavarna.¹⁸³ Motstridiga intressen förekommer dock regelmässigt i LVU-mål, framför allt i de fall då vården grundar sig på föräldrarnas bristande omsorg.¹⁸⁴ Föräldrarnas vilja att ha sitt barn hos sig och barnets rätt till en trygg uppväxt och omvårdnad ställs då ofta mot varandra.¹⁸⁵ Detta innebär att det i praktiken oftast förordnas två separata offentliga biträden för barnet och dess vårdnadshavare.¹⁸⁶ Att det regelmässigt förekommer motstridiga intressen mellan barnet och föräldrarna gjorde tidigare att barns rättigheter inte alltid kunde tillförsäkras. I nuvarande ordning blir dock det offentliga biträdet även barnets ställföreträdare i de mål eller ärendet som förordnandet avser. Denna

¹⁸² HFD 2014:38.

¹⁸³ 39 § 3 st LVU.

¹⁸⁴ Lundgren och Sunesson (2021) s. 467.

¹⁸⁵ Prop. 1994/95:224 s. 45.

¹⁸⁶ Lundgren och Sunesson, *De nya sociallagarna*, kommentar till 39 § LVU (2022-01-12 Juno version 35).

ordning gäller så länge inte biträdet samtidigt företräder vårdnadshavarna¹⁸⁷ och barnet är under 15 år.¹⁸⁸ Således får barnet en självständig ställning i processen och kan på så vis vidta processhandlingar som strider mot såväl vårdnadshavarnas som socialtjänstens vilja och inställning. Bitrådets huvudsakliga uppgift är därmed att företräda barnet i processen och framföra dennes åsikter.¹⁸⁹ Det offentliga biträdet, i egenskap av ställföreträdare, ska även se till att nödvändiga utredningsåtgärder vidtas. Ibland kan det offentliga bitrådes uppfattning om vad som är barnets bästa och barnets egen inställning vara motstridigt. I sådana fall ska biträdet, med beaktande av den unges önskemål, framföra den åsikt som biträdet anser bäst tjänar den unges intressen.¹⁹⁰

4.7 Motiven bakom bestämmelserna

Barns talerätt och rätt till ombud i LVU-mål går långt tillbaka i tiden. Bestämmelserna har efterhand reformerats för att ytterligare stärka barns processuella ställning. För att utröna lagstiftarens motiv till samtliga relevanta delar av barns talerätt och rätt till ombud krävs därför en tillbakablick till 1960-talet.

Som tidigare nämnts har barn talerätt i sociala mål och ärenden vilket framgår av såväl SoL som LVU.¹⁹¹ Barn sågs fram till första delen av 1900-talet endast som en del av föräldrarnas angelägenhet och därmed en osjälvständig del av familjen.¹⁹² På 1960-talet gavs barn talerätt i fråga om tvångsvård i den då gällande Barnavårdslagen (1960:97). Införandet av talerätt grundade sig i en vilja att skydda barnet. På så sätt föll det sig naturligt att ge barn ställning som part i den typen av processer.¹⁹³ I SOU 1987:7 uttrycks det på följande sätt "Vidare anses barnet ha talerätt, och

¹⁸⁷ 36 § 3 st LVU; prop. 1994/95 s. 45.

¹⁸⁸ Mattsson (2002) s. 182 f.

¹⁸⁹ Prop. 1994/95:224 s. 45 f.

¹⁹⁰ Prop. 1994/95:224 s. 57.

¹⁹¹ 11 kap. 10 § SoL samt 36 § LVU; Lundgren och Sunesson, *De nya sociallagarna*, kommentar till 39 § LVU (2022-01-12 Juno version 35).

¹⁹² Mattsson (2002) s. 168 f.

¹⁹³ SOU 1987:7 s. 84.

således rättsordningens skydd för sina intressen, i vissa mål som gäller personliga förhållanden men inte andra”.¹⁹⁴ Med andra ord är talerätt att betrakta som ett instrument tillägnat den enskilde av lagstiftaren för att ge den enskilde en möjlighet att skydda sina angelägenheter. I propositionen till en ändring i den senaste lagen (1990:52) nämns det även att barn har talerätt i alla sociala mål och att det helt enkelt grundar sig i att det är barnet som är motpart till det allmänna.¹⁹⁵

Den unges talerätt var dock då som nu inskränkt till att inte omfatta initiativrätt gällande beredande av vård. Det har senare diskuterats om barn bör få initiativrätt men utredarna har då kommit fram till att det skulle föranleda fler problem än vad det skulle göra nytta. Som exempel angavs att det finns risk för att det inkommer såväl ofullständiga som ogrundade ansökningar om barn skulle förses med initiativrätt.¹⁹⁶

År 1973 infördes rätten till offentligt biträde genom den nu upphävda rättshjälpslagen (1972:429). Med hänsyn till målens karaktär av tvångsinslag ansåg lagstiftaren att en hänvisning till den då gällande rättshjälpslagen var lämpligt att införa i lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (nu upphävd).¹⁹⁷ Det fanns dock ingen bestämmelse som möjliggjorde för det offentliga biträdet att överta vårdnadshavarnas ställföreträdarskap. Eftersom vårdnadshavarna fortfarande var ställföreträdare blev barn under 15 år trots att de hade talerätt begränsade i sitt processförande.¹⁹⁸ Resultatet av en sådan ordning blev att biträdet t.ex. inte kunde överklaga beslut eller vidta andra rättshandlingar om biträdet inte erhöll en fullmakt från vårdnadshavarna.¹⁹⁹ Ett biträde som var av uppfattningen att ett beslut gått emot barnets bästa hade därmed begränsat handlingsutrymme. Biträdet kunde antingen försöka övertala vårdnadshavarna eller socialnämnden att överklaga beslutet eller få en god

¹⁹⁴ SOU 1987:7 s. 83.

¹⁹⁵ Prop. 1994/95:224 s. 44.

¹⁹⁶ SOU 1987:7 s. 102.

¹⁹⁷ Prop. 1979/80:1 s. 606.

¹⁹⁸ Prop. 1979/80:1 s. 409; Mattsson (2002) s. 184.

¹⁹⁹ Mattsson (2002) s. 184.

man förordnad för barnet. Om en god man förordnades kunde denne överklaga beslutet å barnets vägnar.²⁰⁰

Regeringsrätten slog år 1983 fast att god man kunde förordnas för att företräda barn i LVU-processen. En person förordnades till god man för två barn som var föremål för vård enligt dåvarande LVU. Regeringsrätten hänvisade till 18 kap. 2 § FB som föreskrev att en god man kan förordnas för det fall barnet och dess förmyndare (i detta fall vårdnadshavarna) har motstridiga intressen. Den gode mannen fick genom avgörandet befogenhet att träda in som barnens ställföreträdare i LVU-processen för att tillvarata barnens intressen.²⁰¹

I Barnets rätt III poängterade utredarna dock att det var problematiskt att icke-processbehöriga barns talan fördes av en ställföreträdare, d.v.s. vårdnadshavarna.²⁰² Detta poängterades även redan i propositionen till 1980-års lag.²⁰³ Uttalandet grundade sig i problematiken att det ofta förekom motstridiga intressen mellan barnet och vårdnadshavarna i LVU-mål.²⁰⁴ Enligt lagstiftaren hade synen på barns självständighet gentemot föräldrarna i LVU-mål tidigare sammanfallit med synen på hur situationen förhöll sig i övriga sociala mål. Synen var att barn inte behövde någon annan ställföreträdare än sina vårdnadshavare i sociala mål och därför gällde den ordningen även i LVU-mål.²⁰⁵ Mot bakgrund av problematiken kring förekomsten av motstridiga intressen mellan barnet och dess vårdnadshavare valde lagstiftaren att ändra bestämmelserna så barnets biträde nu även kunde bli dennes ställföreträdare inom ramen för processen. Det syftade till att stärka barns processuella ställning så att yngre barn även i praktiken skulle kunna utöva sin talerätt självständigt från föräldrarna. Det var dock inte bara vårdnadshavarnas och barnets eventuella intressekonflikt som framhölls som anledning till införandet. Även det faktum att barnets vilja kunde strida mot

²⁰⁰ SOU 1987:7 s. 72.

²⁰¹ RÅ 83 2:19.

²⁰² SOU 1987:7 s. 105 f.

²⁰³ Prop. 1979/80:1 s. 409.

²⁰⁴ SOU 1987:7 s. 87.

²⁰⁵ Prop. 1994/94:224 s. 45.

socialnämndens uppfattning om vad som utgör barnets bästa anfördes som skäl för införandet. Motiven till bestämmelserna om biträdets roll som barnets ställföreträdare är därmed att ge barn ökad självständighet i förhållande till såväl vårdnadshavarna som socialnämnden.²⁰⁶

Regeringsrätten hade, som tidigare nämnt, några år tidigare slagit fast att god man kan förordnas för barnet om föräldrarna och barnet har motstridiga intressen i målet. Lagstiftaren diskuterade därför en sådan ordning som alternativ till att det nu aktuella förslaget om att det offentliga biträdet även skulle inta rollen som barnets ställföreträdare i processen. I propositionen poängterade lagstiftaren dock att ett offentligt biträde nästan alltid förordnas i LVU-processen. Mot bakgrund av den anledningen föll det sig mer naturligt att det offentliga biträdets roll skulle utökas till att även omfatta ställföreträdarskap för barnet inom ramen för processen.²⁰⁷

I propositionen till införandet av den nuvarande lagen (1990:52) diskuterades åldersgränsen för när barn ska erhålla processbehörighet. Utredningen fann att gränsen borde sänkts till 12 års ålder mot bakgrund av det i praxis ofta var vid den åldern som domstolarna började fästa större vikt vid barnets vilja i t.ex. vårdnadsrelaterade mål.²⁰⁸ Regeringen och remissinstanserna ansåg dock att 15 år fortfarande var att anse som en rimlig åldersgräns. Som skäl anfördes bl.a. att barn under 15 år inte är tillräckligt mogna att själva föra sin talan i domstol.²⁰⁹

I LVU-processen har den unge rätt till relevant information samt att framföra sina åsikter i frågor som rör honom eller henne. Åsikterna ska sedan tillmätas betydelse i förhållande till den unges ålder och mognad. Om den unge inte vill eller kan framföra sina åsikter ska dessa så långt det är möjligt kartläggas på annat sätt.²¹⁰ Att den unge ska ha rätt till information samt rätt att uttrycka sin åsikt inom ramen för LVU-processen grundar sig i

²⁰⁶ Prop. 1994/95:224 s. 46.

²⁰⁷ Prop. 1994/95:224 s. 46.

²⁰⁸ SOU 1987:7 s. 88 f.

²⁰⁹ Prop. 1994/95:224 s. 44.

²¹⁰ 36 § 2 st LVU.

Barnkonventionens 12:e artikel.²¹¹ Tidigare stadgade 36 § LVU att den unge enbart skulle höras om det skulle vara till nytta för utredningen. Det kravet har nu tagits bort mot bakgrund av att socialnämnden eller domstolen därmed kunde avstå från att höra den unge om de inte ansåg att den unges åsikt skulle vara till nytta för utredningen. Lagstiftarens ansåg att bestämmelsen istället skulle utformas så att den på ett bättre sätt stämmer överens med Barnkonventionens principer och framför allt artikel 12.²¹²

²¹¹ Prop. 2012/13:10 s. 138 som hänvisar till s. 135.

²¹² Prop. 2012/13:10 s. 37 f.

5 Brottmål och lag om särskild företrädare för barn

5.1 1 § - Förutsättningarna för att utse en särskild företrädare för barn

Vanligtvis utses ett målsägandebitråde för barn som misstänks blivit utsatta för brott. Ett målsägandebitråde har dock inte befogenhet att överta uppgifter som genom lag ankommer på barnets vårdnadshavare.²¹³ Det är således fortfarande barnets vårdnadshavare som företräder barnet genom processen och av naturliga anledningar även de som ger och tar emot information från målsägandebiträdet.²¹⁴ Om det föreligger en intressekonflikt mellan barnet och någon av dess vårdnadshavare förordnas istället en särskild företrädare för barnet.²¹⁵ Detta kapitel tar avstamp i regleringarna om särskild företrädare för barn för att sedan övergå till de specifika delarna av talerätten.

När en förundersökning har inletts eller återupptagits i fråga om ett brott som kan leda till fängelse och har begåtts mot någon under 18 år, ska en särskild företrädare förordnas för barnet om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer ta till vara barnets rätt. En särskild företrädare ska inte förordnas om det med hänsyn till barnet är obehövligt eller om särskilda skäl talar emot det.²¹⁶ Vad gäller misstankarna om att ett brott har begåtts mot barnet så ska de vara så starka att förundersökning inletts, det ska alltså finnas anledning att anta att brott begåtts.²¹⁷

²¹³ Prop. 1998/99:133 s. 12.

²¹⁴ Prop. 1998/99:133 s. 12.

²¹⁵ Feuk (2014) s. 179.

²¹⁶ 1 § Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

²¹⁷ 23 kap. 1 § RB.

När det är fråga om situationer som faller inom paragrafens första punkt så ska misstankarna riktas mot minst en av vårdnadshavarna. Misstankarna om att det är någon av vårdnadshavarna som utsatt barnet för brott bör underbyggas av en viss tyngd och konkretion. Det som ska bedömas är b.la. arten av de uppgifter som barnet lämnat och iakttagelser från personer i barnets närhet.²¹⁸

Paragrafens andra punkt tar sikte på när det kan befaras att vårdnadshavarens relation till den misstänkte kan komma att påverka vårdnadshavarens förmåga att tillvarata barnets rätt. Det ska därmed vara fråga om någon som står vårdnadshavaren nära. I dessa fall presumeras inte vårdnadshavaren och barnet ha motstridiga intressen. Det kan istället vara fråga om att den misstänkte är vårdnadshavarens pojk- eller flickvän eller att den misstänkte och målsäganden är syskon. Det är inte vårdnadshavarens formella ställning till den misstänkta som ska vara avgörande utan den faktiska relationen dem emellan.²¹⁹

En särskild företrädare ska dock inte utses om det med hänsyn till barnet är obehövt eller särskilda skäl talar emot det.²²⁰ Det kan t.ex. vara obehövt när barnet uppnått sådan ålder och mognad som krävs för att själv fatta beslut i frågor rörande läkarundersökning och förhör.²²¹ Vidare ska det även ske en proportionalitetsbedömning innan en särskild företrädare utses. Skälen för ett förordnade ska alltså väga upp det intrång och de men som det i övrigt innebär för de inblandade. Vad som kan utgöra särskilda skäl och tala emot att en särskild företrädare förordnas kan t.ex. vara att brottet är lindrigt och att det inte är proportionerligt med ett förordnande sett till de eventuella olägenheter som kan uppstå till följd av förordnandet.²²²

²¹⁸ Prop. 1998/99:133 s. 40.

²¹⁹ Prop. 1998/99:133 s. 41-42.

²²⁰ 1 § 3 st Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

²²¹ Prop. 1998/99:133 s. 41; NJA 2004 s. 417.

²²² Prop. 1998/99:133 s. 41.

5.2 2 § - Undantag

Om barnet har två vårdnadshavare och de inte är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och omständigheterna i första paragrafen enbart omfattar en av dem ska den andra förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och efterföljande rättegång.²²³ Paragrafen tar alltså bara sikte på situationer som rör särlevande vårdnadshavare.²²⁴ En särskild företrädare kan dock ändå utses om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa.²²⁵ Tanken är att en proportionalitetsbedömning måste ske och att det inte är rimligt att inskränka vårdnadshavarens bestämmanderätt om det inte är ett måste.²²⁶ Skäl för att ändå förordna en särskild företrädare enligt andra stycket kan t.ex. vara att vårdnadshavarna ligger i konflikt med varandra. Det är dock inte tillräckligt att vårdnadshavarna har en pågående vårdnadstvist.²²⁷

5.3 3 § - Den särskilda företrädarens uppgifter

Lagens tredje paragraf stadgar den särskilda företrädarens uppgifter. Den särskilda företrädaren ska istället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare, ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång samt vid åtgärder som rör verkställighet av skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.²²⁸ Den särskilda företrädaren träder in som barnets ställföreträdare vilket innebär att det är företrädaren som tar beslut i frågor inom ramen för förordnandet som rör barnet. Det kan t.ex. röra frågor om

²²³ 2 § 1 st Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

²²⁴ Renfors m.fl., *Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd - en kommentar*, kommentar till 2 § lag om särskild företrädare för barn. (version 3E 2021-05-21).

²²⁵ 2 § 2 st Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

²²⁶ Åklagarmyndigheten, *Barnhandboken* s. 18.

²²⁷ Prop. 1998/99:133 s. 42.

²²⁸ 3 § Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

och hur barnet ska inställas till förhör och genomgå läkarundersökning i brottsutredande syfte.²²⁹

Av propositionen framgår att den särskilda företrädaren ska stå fri från såväl barnets vårdnadshavare som inblandade myndigheter och företrädarens huvudsakliga uppgift ska vara att bevaka barnets rätt och dess personliga integritet.²³⁰ Den särskilda företrädarens agerande ska därmed helt styras utifrån vad som anses vara barnets bästa.²³¹ Barnets egen uppfattning och åsikter kan vara av betydelse och det är därmed viktigt att företrädaren och barnet etablerar en god kontakt.²³² Det bör som utgångspunkt ligga i barnets intresse att utredningsåtgärder kan genomföras. Det är därför företrädarens uppgift att se till att nödvändiga åtgärder kommer till stånd och att de sker på ett sätt som innebär minsta möjliga negativa inverkan på barnet. Den särskilda företrädaren ska fortlöpande lämna information till ansvarig förundersökningsledare om barnet som kan vara av relevans för utredningen.²³³

5.4 Initiativrätt

Vad initiativrätten innebär i brottmål är inte helt klart. Det skulle kunna vara vid anmälan, upptagande av förundersökning eller beslut om åtal. Därtill kommer faktumet att det inom ramen för brottmålsprocessen även, under vissa givna förutsättningar, går att väcka talan om skadestånd mot den tilltalade.²³⁴ Enligt Ekelöf kan initiativrätten liknas vid rätten att väcka åtal.²³⁵ I denna uppsats definieras initiativrätt som rätten att väcka talan vid domstol.²³⁶ Med det som utgångspunkt måste initiativrätten, inom ramen för denna uppsats, därmed innebära att väcka åtal samt framställa yrkanden om enskilt anspråk.

²²⁹ Prop. 1998/99:133 s. 42 f.

²³⁰ Prop. 1998/99:133 s. 18.

²³¹ Prop. 1998/99:133 s. 43.

²³² Feuk (2014) s. 180.

²³³ Prop. 1998/99:133 s. 43-44.

²³⁴ 22 kap. 1-2 §§ RB.

²³⁵ Ekelöf m.fl. (2015) s. 58.

²³⁶ Se avsnitt 2.3.

Allmänt åtal får väckas av åklagare eller annan tjänsteman²³⁷ och enskilt åtal får väckas av målsägande.²³⁸ Målsägande kan även väcka talan om brott som hör under allmänt åtal för det fall målsägande angivit brottet och åklagaren beslutat att inte väcka åtal.²³⁹ Målsägande är den som brottet begåtts mot eller som blivit förnärad eller som lidit skada.²⁴⁰ Åklagare har vad som i Sverige kallas absolut åtalsplikt.²⁴¹ De är alltså skyldiga att väcka åtal (med vissa i lag föreskrivna undantag) när omständigheterna vid en objektiv bedömning talar för en fällande dom. Eftersom åklagaren har absolut åtalsplikt kan åklagaren inte på skönsmässiga grunder eller på grund av påtryckningar från någon utomstående underlåta att åtala brott.²⁴² Till skillnad från i tvistemål ska dock förundersökningen, dvs all utredning, redan vara klar vid tidpunkten för åtals väckande.²⁴³ Förundersökningen syftar till att utreda om det finns tillräckliga skäl att väcka åtal²⁴⁴ samt se till att omedelbarhetsprincipen och koncentrationsprincipen efterföljs vid en eventuellt efterföljande huvudförhandling.²⁴⁵ Förundersökningen blir på så sätt avgörande för om åklagaren ska kunna väcka åtal (nyttja sin initiativrätt). Eftersom den särskilda företrädaren för barnet förordnas redan då förundersökningen inleds kan barnet delta i utredningsåtgärderna oavsett vårdnadshavarnas inställning och på så sätt bidra till att utredningen sedermera resulterar i åtal. Den särskilda företrädarens roll blir därmed viktig för att ett eventuellt brott ska beivras oavsett om själva initiativrätten tillfaller barnet personligen eller inte.

Åklagaren ska på målsägandens begäran föra skadeståndstalan som grundas på brott som hör under allmänt åtal om det kan ske utan väsentlig olägenhet

²³⁷ 20 kap. 2 § 1-2 st RB.

²³⁸ 47 kap. 1 § RB.

²³⁹ 20 kap. 8 § RB.

²⁴⁰ 20 kap. 8 § 4 st RB.

²⁴¹ 20 kap 6 § RB.

²⁴² Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 20 kap. 6 §, 2.1 *Absolut åtalsplikt*, Lexino 2020-12-01 (Juno).

²⁴³ 23 kap. 20 § RB; Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 20 §, Karnov (Juno) (besökt 2022-03-25).

²⁴⁴ 23 kap. 2 § RB.

²⁴⁵ Ekelöf (2011) s. 105.

och om inte anspråket är uppenbart obefogat.²⁴⁶ Eftersom den särskilda företrädaren övertar vårdnadshavarens befogenheter att tillvarata barnets rättigheter under processen är den särskilda företrädaren behörig att framställa en sådan begäran.²⁴⁷ Den särskilda företrädaren är också behörig att på egen hand föra barnets skadeståndstalan.²⁴⁸

5.5 Argumentationsrätt

När åklagaren väckt åtal har målsägande rätt att biträda åtal om inte förutsättningarna i 20 kap. 12 § RB är uppfyllda. Att målsägande biträder åtalet innebär att denne blir part i målet och därmed får vidta processhandlingar och lägga fram bevisning. Målsägande är dock bunden av åklagarens gärningsbeskrivning.²⁴⁹ Argumentationsrätten tillfaller därmed såväl åklagaren som målsägande och den tilltalade.²⁵⁰ Barnet kan alltså genom sin ställföreträdare frambringa bevisning som stöd för antingen åtalet eller sin skadeståndstalan. Utöver dessa möjligheter att tillföra bevisning hörs även ofta barnet inom ramen för förundersökningen vilket i sig utgör bevisning.

I svensk rätt gäller som huvudregel omedelbarhetsprincipen.²⁵¹ Det finns därmed regler gällande hur bevisning och förhör ska läggas fram under huvudförhandlingen.²⁵² Det finns dock inga särskilda bestämmelser som gäller när barn är målsägande och ska höras. Det vanligaste är dock att barn hörs under förundersökningen och att förhöret spelas in med video för att sedan spelas upp under huvudförhandlingen.²⁵³ Åklagaren bör dock överväga om barn under 15 år ska höras även inför rätten eftersom det kan höja förhörets bevisvärde.²⁵⁴ Barn måste vanligtvis ha vårdnadshavarens

²⁴⁶ 22 kap. 2 § 2 st.

²⁴⁷ 3 § Lag om särskild företrädare för barn; prop. 1998/99:133 s. 29.

²⁴⁸ Åklagarmyndigheten, *Barnhandboken* s. 20.

²⁴⁹ 20 kap. 8 § 2 st RB; Nordh (2019) s. 106.

²⁵⁰ Ekelöf (2015) s. 58.

²⁵¹ 30 kap. 2 § samt 35 kap. 8 § RB.

²⁵² Jfr. t.ex. 35 kap. 14 § RB.

²⁵³ SOU 2001:103 s. 227.

²⁵⁴ Åklagarmyndigheten, *Barnhandboken* s. 27.

godkännande för att medverka i förundersökningen och förhör.²⁵⁵ För det fall en särskild företrädare utses för barnet är det istället denne som avgör vilka utredningsåtgärder barnet ska delta i.²⁵⁶ Vårdnadshavarna har därför ingen rättslig möjlighet att förhindra utredningsåtgärder inom ramen för förundersökningen. Barns rätt att delta i förhör och fritt berätta om händelsen som föranlett förundersökningen är således inte begränsad av vad vårdnadshavarna vill.

5.6 Klagorätt

Enligt 49 kap 1 § RB får en tingsrättsdom överklagas. För att få överklaga en dom krävs det dock att personen som vill överklaga har klagorätt.²⁵⁷ Det är därmed bara de parter som domen berör som har rätt att klaga på domen.²⁵⁸ Några mer specificerade regler återfinns inte i RB men av allmänna rättsgrundsatser anses att den part som domen går emot har rätt att klaga. Den vars talan till fullo bifallits har ingen anledning att få till en förändring av domslutet.²⁵⁹²⁶⁰ Eftersom den särskilda företrädaren övertar vårdnadshavarnas ansvar inom ramen för processen är den särskilda företrädaren även behörig att överklaga en ogillad ansvarstalan eller ett ogillat skadeståndsanspråk å barnets vägnar.²⁶¹

5.7 Motiven bakom bestämmelserna

Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn infördes år 2000. Lagstiftaren framhöll i propositionen en rad problem gällande barns ställning som målsägande i vissa situationer för tiden innan lagen infördes. Problemen som identifierades grundade sig i att det i vissa situationer kan finnas en

²⁵⁵ Prop 1998/99:133 s. 9.

²⁵⁶ Prop 1998/99:133 s. 42.

²⁵⁷ Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentar till 49 kap. 1 § RB (2021-11-09 version 91 Juno).

²⁵⁸ NJA II 1943:1 s. 625.

²⁵⁹ Fitger m.fl. Rättegångsbalk, kommentar till 50 kap. 1 § RB (2021-11-09 Version 91 Juno).

²⁶⁰ Se avsnitt 3.3.

²⁶¹ Prop. 1998/99:133 s. 43.

intressekonflikt mellan barnet och vårdnadshavaren eller någon som står vårdnadshavaren nära. Vidare framhölls att reglerna om förundersökning är generellt hållna och inte specificerar hur barn ska behandlas eller hur situationer som involverar barn ska hanteras.²⁶²

Innan lagen infördes var det, även vid en eventuell intressekonflikt, vårdnadshavarna som bestämde om ett barn skulle medverka i en förundersökning genom att t.ex. hörsamma en kallelse till förhör.²⁶³ Trots att det, då som nu, finns bestämmelser som tillåter hämtning av barnet till förhör användes det tillvägagångssättet mycket sällan.²⁶⁴ Det var bara vårdnadshavarna som kunde samtycka till läkarundersökning av den minderårige för det fall barnet inte nått sådan ålder eller mognad att barnet själv var i stånd att fatta ett sådant beslut.²⁶⁵ Bestämmelserna i föräldrabalken är dessutom utformade på så sätt att samtycke krävs från båda vårdnadshavarna för det fall barnet har två. Detta innebar i praktiken att en vårdnadshavare på egen hand kunde sätta stopp för utredningsåtgärder även om den andra samtyckt.²⁶⁶ Ytterligare ett argument för att införa lagen kom från JO. JO poängterade att det finns situationer där vårdnadshavaren inte bör underrättas om tänkta utredningsåtgärder eftersom vårdnadshavarens kännedom skulle kunna äventyra förundersökningen.²⁶⁷

Vidare framhöll lagstiftaren att brott begångna mot barn ofta är svåra att utreda eftersom barn inte har samma möjlighet som vuxna att anmäla brott och att barn inte alltid ens förstår att ett brott har begåtts. Ännu svårare blir det när den misstänkte är närstående till barnet. Lagstiftaren hänvisar sedan till artikel 19 i Barnkonventionen. Artikel 19 stadgar att konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftningsåtgärder för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada, övergrepp, vanvård, sexuella övergrepp m.m. när barnet är i föräldrarnas, vårdnadshavarnas eller någon

²⁶² Prop. 1998/99:133 s. 8 f.

²⁶³ Prop. 1998/99:133 s. 9.

²⁶⁴ Prop. 1998/99:133 s. 10 med vidare hänvisning.

²⁶⁵ Prop. 1998/99:133 s. 10

²⁶⁶ Prop. 1998/99:133 s. 10 f.

²⁶⁷ JO 1995/96 s. 99 f. beslut den 18 augusti 1994.

annan persons vård.²⁶⁸ Lagstiftarens hänvisning till Barnkonventionen på detta sätt tolkar jag som att lagstiftaren anser att den nya lagstiftningen är ett nödvändigt led för att Sverige ska uppfylla sina åtaganden i konventionen. Om tidigare brottslighet inte uppdagas och utreds kan det finnas en risk att brottsligheten mot barnet fortsätter vilket skulle kunna anses oförenligt med artikel 19 i Barnkonventionen.

Lagstiftaren framhöll även att när vårdnadshavare misstänks för brott mot ett barn kan vård enligt LVU bli aktuellt. Vård enligt LVU leder i sin tur till att socialnämnden övertar vårdnadsansvaret i den mån som krävs för att genomföra vården. Socialnämnden kan därmed samtycka till nödvändiga utredningsåtgärder. Vård enligt LVU kan dock inte bli aktuellt i alla situationer som en vårdnadshavare misstänks för brott mot barn. Detta eftersom LVU har högre och annorlunda beviskrav än de som finns för att inleda en förundersökning. Att förlita sig på vård genom LVU ansågs därför inte tillräckligt för att misstankar om brott mot barn alltid skulle kunna utredas.²⁶⁹

Utöver ovan nämnda faktorer motiverade lagstiftaren lagförslaget enligt följande.

“Den lämpligaste lösningen när det gäller att tillgodose syftet att säkerställa den underåriges rättssäkerhet i nu aktuella fall är att en utomstående person träder i vårdnadshavarens ställe och fullgör uppgiften att ta till vara barnets intressen och tillgodose barnets rättigheter.”²⁷⁰

²⁶⁸ Prop. 1998/99:133 s. 16.

²⁶⁹ Prop. 1998/99:133 s. 17 f.

²⁷⁰ Prop. 1998/99:133 s. 18.

6 Jämförelse mellan respektive förfarande samt lagstiftarens motiv till bestämmelserna

6.1 Övergripande kommentarer

Inledningsvis kan sägas att det rör tre olika måltyper inom tre olika rättsområden. Rättsområdena som berörs är civilrätt (familjerätt), offentlig rätt samt straff- och straffprocessrätt vilka samtliga har egna särdrag vilket gör att processerna skiljer sig åt. Respektive rättsområde regleras dels genom materiella bestämmelser och dels genom processuella bestämmelser.

Mattsson och Ryrstedt har som tidigare nämnt författat en artikel med liknande syfte som denna uppsats. De kom fram till att en av de huvudsakliga anledningarna till att barn inte har talerätt i vårdnadsrelaterade tvister men i LVU-mål är att det inte finns en erkänd konflikt mellan barnet och dess vårdnadshavare inom vårdnadsrelaterade tvister. Vidare kom de fram till att vårdnadsrelaterade tvister grundar sig i skyddsperspektivet vilket utgår från att barns önskningar och behov behöver vuxnas skydd. I och med detta intar barn en ställning enbart som intressent istället för part.²⁷¹ Liknande resonemang för Ekelöf som menar att barns intressen i tvisten tillgodoses genom officialprövning. Alltså att rätten har en viss utredningsskyldighet vilken är tillräcklig för att tillgodose barns intressen i tvisten.²⁷² Ekelöfs, Ryrstedts och Mattssons resonemang visar att barns behov förväntas bli tillgodosedda av vuxna i vårdnadsrelaterade tvister. Ryrstedt och Mattsson menar vidare att det istället är aktörsperspektivet som präglar LVU-processen.²⁷³ Samma perspektiv kan även sägas prägla brottmålsförfarandet. När en särskild företrädare utses i brottmål intar barn

²⁷¹ Ryrstedt och Mattsson, (2007) s. 393.

²⁷² Ekelöf (2015) s. 79.

²⁷³ Se avsnitt 1.4.

huvudsakligen samma ställning i processen som barn gör i LUV-mål. Aktörsperspektivet präglar därmed även brottmålsprocesser där barn är målsägande och en vårdnadshavare eller någon av dennes närstående är misstänkt.

Att lagstiftaren erkänt att det förekommer konflikt mellan föräldrarna och barnet inom LVU-mål och brottmål har fått tydligt genomslag i lagstiftningen. Inom båda måltyperna har barn flera delar av det som ingår i talerätten samt i vissa situationer rätt till en utomstående ställföreträdare. En för barnet förordnad ställföreträdare medför att barnet utan vårdnadshavarnas samtycke kan vidta processhandlingar som gagnar barnet.²⁷⁴ För det fall barnet är för ungt för att fatta egna beslut eller delta i processen ska barnets ställföreträdare ändå bevaka barnets intressen.²⁷⁵ Ett sådant förfarande tyder på att lagstiftaren anser att barn som blir föremål för dessa typer av processer har ett stort behov av skydd mot sina vårdnadshavares intressen. Barnets skydd kan därmed inte helt tillförsäkras genom domstol och i övrigt berörda myndigheter utan kräver ytterligare en aktör i form av en ställföreträdare.

Fler av lagstiftningsåtgärderna inom måltyperna tycks grunda sig i en vilja att harmonisera svensk lagstiftning så att den stämmer överens med de krav som ställts på Sverige i och med inkorporeringen av Barnkonventionen. I LVU-mål och vårdnadsrelaterade tvister har såväl principen om barnets bästa som barns rätt att komma till tals och rätt till information fått tydligt genomslag i lagstiftningen. Inom brottmål har det dock krävts ytterligare åtgärder. Utifrån resonemanget i prop. 1999/98:144 är det tydligt att lagstiftaren sett lag om särskild företrädare för barn som ett nödvändigt led för att uppfylla Sveriges åtaganden enligt Barnkonventionen och mer specifikt artikel 19.²⁷⁶ Utan lagstiftningen skulle många brott mot barn gå obemärkt förbi eftersom barn då skulle kunna hindras från att delta i förundersökningar med tillhörande utredningsåtgärder.

²⁷⁴ Se avsnitt 4 och 5.

²⁷⁵ Se avsnitt 4.6 och 5.3.

²⁷⁶ Se avsnitt 5.7

Barns talerätt och rätt till ställföreträdare i LVU-mål har å sin sida främst motiverats med ett förändrat synsätt på barn och deras rättigheter. Barnet ses inte längre endast som en del av föräldrarnas angelägenhet utan även som en självständig individ.²⁷⁷ Talerätten beskrivs i Barnets rätt III som ett sätt att ge barnet möjlighet att själv skydda sina intressen och rättigheter. Att barn har talerätt tycks också grunda sig i den principiella offentlighetsordningen vilken innebär att den person som åtgärden riktar sig mot också intar rollen som part gentemot det allmänna.²⁷⁸ 6 kap. 2 a § som stadgar att barnets bästa ska vara avgörande i alla frågor om vårdnad, boende och umgänge har förvisso också motiverats med ett förändrat synsätt på barn. Barn betraktas numera som individer med ett fullt människovärde och integritet. Vilket innebär att även barn har rätt att göra sina röster hörda och få dem respekterade.²⁷⁹ Detta förändrade synsätt har dock inte varit ett tillräckligt argument för att lagstiftaren ska införa talerätt för barn i vårdnadsrelaterade tvister. Detta troligtvis då lagstiftaren inte i samma utsträckning identifierat konflikt mellan barnet och vårdnadshavarna som ett problem. Rättens utredningsskyldighet tillsammans med bestämmelserna 6 kap. 2 a-b §§ FB tycks därmed anses vara tillräckliga för att skydda barnets intressen i tvisten.

Enligt Ryrstedt och Mattson grundar sig barns uteblivna talerätt i vårdnadsrelaterade mål även i vilken typ av rättsområde vårdnadsrelaterade tvister hänförs till och vilka krav som ställs på aktörerna berörda av målet.²⁸⁰ Författarna menar att det vore svårt att tänka sig att rätten beslutar att en förälder som inte vill vara vårdnadshavare ändå får del i vårdnaden, även om det är legalt möjligt. Utifrån ett sådant förhållningssätt blir vårdnadsansvaret en rättighet snarare än en skyldighet för föräldrarna. Vårdnadsansvarets utformning får alltså betydelse för de processrättsliga bestämmelserna inom vårdnadsrelaterade tvister. Även gällande umgänge är det tydligt att

²⁷⁷ Se avsnitt 4.7.

²⁷⁸ Se avsnitt 4.7.

²⁷⁹ Se avsnitt 3.5.1.

²⁸⁰ Ryrstedt och Mattsson (2007) s. 390.

föräldraskapet är utformad som en rättighet. Det är barnet som har rätt till umgänge med den förälder som inte är boendeförälder²⁸¹ och barnets bästa ska vara avgörande.²⁸² Bestämmelsen är alltså grundad på barnets rätt men ändå är det den förälder som inte är boendeförälder som ska väcka talan om umgänge. Återigen blir det tydligt att föräldraskapet är att betrakta som en rättighet för föräldrarna och inte en skyldighet.²⁸³ Inom såväl brottmål som LVU-mål ligger ett omfattande ansvar på det allmänna. Det är det allmänna som ska utreda och beivra brott och som har det yttersta ansvaret för att barn inte far illa.²⁸⁴ Det föreligger alltså skyldigheter för det allmänna att vidta åtgärder. Samma skyldigheter kan inte sägas åligga föräldrar beträffande vårdnad, boende och umgänge. Aktörernas ansvar inom respektive rättsområde skiljer sig alltså avsevärt åt. Denna skillnad i skyldigheter hos respektive aktör tycks haft en inverkan på respektive områdes processuella förfarande vilket det redogörs för ytterligare i avsnitt 6.2.

6.2 Initiativrätt

Barn saknar helt initiativrätt inom vårdnadsrelaterade tvister men även till att initiera vård genom LVU-mål och de i uppsatsen undersökta brottmålen. Sammanfattningsvis kan därmed sägas att det inte är något unikt att barn saknar initiativrätt i vårdnadsrelaterade tvister eftersom samma ordning råder även inom de andra måltyperna. Gällande såväl brottmål som LVU-mål är det dock myndigheter som ska initiera processen till skillnad från vårdnadsrelaterade tvister där det främst är barnets föräldrar som är behöriga att väcka talan.²⁸⁵ Att det är myndigheter som är behöriga att väcka talan i brottmål och LVU-mål indikerar på att det finns ett för staten erkänt skyddsintresse.²⁸⁶ Den typ av skyddsintresse tycks inte lagstiftaren till fullo

²⁸¹ Se avsnitt 3.1.

²⁸² Se avsnitt 3.1.

²⁸³ Ryrstedt och Mattsson (2007) s. 390.

²⁸⁴ Se avsnitt 4.1 och 5.7.

²⁸⁵ Med undantag för socialnämndens möjlighet i 6 kap. 15 a § 1 st FB.

²⁸⁶ Jfr. med hur talerätten principiellt motiveras i avsnitt 2.3 och 3.4; Ryrstedt och Mattsson, (2007) s. 389.

identifierat i vårdnadsrelaterade tvister eftersom initiativet till sådana tvister, med undantag för umgänge, i princip helt överlämnas till enskilda.²⁸⁷

Även om barn inte har initiativrätt i brottmål eller LVU-mål har de större möjlighet att påverka någon annan till att påbörja en sådan process. Myndigheter är i vissa situationer skyldiga att agera²⁸⁸ vilket innebär att barn kan påverka om en process ska inledas genom att uppmärksamma myndigheter antingen på egen hand eller genom en vuxen i sin närhet. Om ett barn skulle vilja få en förändring i vårdnads- eller boendefrågan är barnet begränsat till att försöka övertala någon av sina föräldrar att väcka talan. Det är dock inte en skyldighet för föräldern att göra det även om det vore det bästa för barnet. Det är enbart i frågan om umgänge som socialnämnden har befogenhet att väcka talan och därmed bara i de fallen som en myndighet kan agera utifrån de uppgifter ett barn eventuellt lämnar. Lagen stadgar att socialnämnden *får* väcka talan om umgänge vilket dessutom talar för att det är en möjlighet och inte en skyldighet.²⁸⁹

Det senaste förslaget som lades fram av Barnets rätt III angående talerätt för barn i vårdnadsrelaterade tvister innefattade inte förslag om att ge barn initiativrätt. Även i förarbetena till LVU diskuterades om barn skulle ges initiativrätt men utredarna fann att det inte var en lämplig förändring. Motiven som framfördes som skäl emot initiativrätt för barn skiljde sig dock. Inom LVU motiverades det med att det förmodligen skulle föranleda flertalet ogrundade och ofullständiga ansökningar.²⁹⁰ Inom vårdnadsrelaterade tvister framhölls istället att initiativrätt för barn skulle medföra moment som skulle vara svåra att genomföra i praktiken. Det skulle t.ex. vara svårt att tvinga en förälder till umgänge med barnet för det fall

²⁸⁷ Se avsnitt 3.1.

²⁸⁸ Se 23 kap. 1 § RB som stadgar att en förundersökning *skall* påbörjas under vissa angivna omständigheter samt 20 kap. 2 § RB angående åtal samt avsnitt 5.4 med vidare resonemang kring åklagarens absoluta åtalsplikt. Se även 2 kap. 1 §, 2a kap. 1-5 §§ samt 11 kap. 1-4c §§ SoL.

²⁸⁹ Se avsnitt 3.1 samt prop 2005/06:99 s. 89 f.

²⁹⁰ Se avsnitt 4.7.

föräldern inte själv vill.²⁹¹ Återigen kommer synen på vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter in som en avgörande faktor till de processuella reglerna. Lagstiftarens argument visar tydligt att skyldigheterna som ankommer på en vårdnadshavare kan upphöra (med undantag för eventuell underhållsskyldighet) för det fall föräldrarna separerar.

En utgångspunkt för vårdnadsrelaterade tvister är att om föräldrarna är överens (och således inte själva väcker talan) får det antas vara förenligt med barnets bästa.²⁹² Att föräldrarnas överenskommelse skulle vara förenligt med barnets bästa är ett synsätt som kritiserats av bland annat Ryrstedt. Ryrstedt diskuterar förvisso främst samarbetssamtalens roll i vårdnadsprocessen och ifrågasätter om dessa verkligen leder till en sann överenskommelse i enlighet med barnets bästa.²⁹³ Även Dahlstrand, Eriksson och Fröberg kritiserar detta förhållningssätt och menar att en samförståndslösning kan grunda sig i något helt annat än vad som är bäst för barnet.²⁹⁴ Ett sådant förhållningssätt bör dock även kunna appliceras på frågan om barns initiativrätt i vårdnadstvister. Enbart det faktum att föräldrarna är överens om att inte initiera en vårdnadsrelaterad tvist behöver inte innebära att det är till barnets bästa. Som både Ryrstedt och de övriga författarna skriver kan många andra faktorer vara avgörande när föräldrar kommer överens.²⁹⁵

Barn saknar initiativrätt inom brottmål. Det skiljer sig dock inte från vuxna personers ställning i brottmålsprocesser eftersom de inte heller har befogenhet att väcka åtal. Brottmål har en alldeles särskild utformning där enbart åklagaren kan väcka allmänt åtal.²⁹⁶ Även om barn inte har rätt att väcka åtal eftersom det ankommer på åklagaren får barn väcka talan om enskilt anspråk. Tack vare bestämmelserna i lagen om särskild företrädare för barn kan barn nu även väcka enskilt anspråk i processer där barnets vårdnadshavare ställer sig emot det. Det var ett av skälen till att lagen

²⁹¹ Se avsnitt 3.4.3.

²⁹² Se avsnitt 3.1 och 3.4.1.

²⁹³ Ryrstedt, (2009) s. 822.

²⁹⁴ Se avsnitt 3.1.

²⁹⁵ Ryrstedt, (2009) s. 822; Dahlstrand, Eriksson, Fröberg (2014) s. 142.

²⁹⁶ Se avsnitt 5.4.

infördes.²⁹⁷ Att det inte förs något resonemang kring att det även gällande enskilt anspråk skulle inkomma ogrundade och ofullständiga ansökningar grundar sig troligtvis i brottmålsprocessens karaktär. Den särskilda företrädaren är (för det flesta fall) redan utsedd när det är aktuellt att yrka och översända enskilt anspråk till domstolen.²⁹⁸ Det gör att barnet inte behöver ta ställning till och författa ett sådant yrkande på egen hand.

6.3 Argumentationsrätt och barns delaktighet i processen

Argumentationsrätten innefattar som tidigare nämnt rätten att lägga fram bevisning och argumentera för sin sak samt rätten till partsinsyn och kommunikation.²⁹⁹ Barn har argumentationsrätt inom LVU-mål samt i brottmål. Gällande LVU-mål framgår det av att barnet blir part i processen så snart socialnämnden ansökt om vård hos förvaltningsrätten enligt LVU.³⁰⁰ I brottmål framgår det av att barnet kan biträda åklagarens åtal samt föra talan om enskilt anspråk.³⁰¹ I vårdnadsrelaterade mål har barn inte argumentationsrätt. De kan således inte lägga fram egen bevisning, argumentera för sin sak eller kräva insyn i ärendet med hänvisning till partsinsyn.

Ett skäl mot att ge barn talerätt uppgav lagstiftaren var att barn inte ska behöva ta ställning i målets aktuella frågor. Det ansågs främmande sett till den svenska rättsordningen.³⁰² Som jag tolkar det kan lagstiftaren resonemang om att barn inte ska behöva ta ställning till tvistefrågan hänföras till frågan om argumentationsrätt. Argumentationsrätten ingriper bl.a. att argumentera för sin sak, alltså sitt ställningstagande i tvistefrågan, vilket kan bli komplicerat för det fall en part inte ens ska behöva ta ställning i frågan. Någon liknande problematik har lagstiftaren inte identifierat inom LVU-mål

²⁹⁷ Se avsnitt 5.7.

²⁹⁸ 1 § Lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.

²⁹⁹ Se avsnitt 2.3.

³⁰⁰ Se avsnitt 4.3.

³⁰¹ Se avsnitt 5.4.

³⁰² Se avsnitt 3.4.3

eller brottmål. Där har lagstiftaren istället lagt fokus på och belyst det faktum att barn och dess vårdnadshavare ibland har motstridiga intressen i en rättsprocess. Således även olika intressen beträffande vilken typ av utredning som ska läggas fram. Att barnet eller vad som är för barnets bästa inte överensstämmer med vårdnadshavarna vilja är inom dessa processer inget främmande. En utgångspunkt för vårdnadsrelaterade tvister synes vara att barn inte ska behöva ta ställning i processen. Barn har förvisso rätt att uttrycka sina åsikter och rätten har en utredningsskyldighet att försöka klarläggas dessa. Det betonas dock i den senaste propositionen att barn aldrig är skyldiga att avge sin åsikt eller inställning i tvistefrågan.³⁰³ Lagstiftarens resonemang som ligger till grund för respektive förfarande tycks innebära att barn enbart i de fall det är absolut nödvändig ska behöva ta ställning i en process där föräldrarna är involverade.

Inom denna del av förfarandet har LVU och vårdnadsrelaterade mål dock flera saker gemensamt. Det är barnets bästa som ska vara avgörande och barnet har rätt att ta del av information samt uttrycka sin åsikt. Vidare ställs liknande krav i processerna på att barns inställning ska försöka klarläggas.³⁰⁴ Dessa delar inom LVU-mål och vårdnadsrelaterade tvister skiljer sig från brottmålsförfarandet. Det går att konstatera att bestämmelserna i RB inte är konstruerade och specifikt anpassade till barn på samma sätt som de bestämmelser som finns i LVU och FB.³⁰⁵ Det finns i RB t.ex. inga uttryckliga bestämmelser om att barns bästa ska beaktas i frågor som rör barn eller att även barn har rätt att komma till tals. Det grundar sig troligtvis i att målet med en brottmålsprocess inte är en utgång i enlighet med barnets bästa. Det är alltså helt andra intressen som styr brottmålsprocessen. Barnkonventionen är dock sedan år 2020 lag i Sverige vilket innebär att dess bestämmelser även är tillämpliga inom ramen för brottmålsförfaranden oaktat om det står uttryckligen i RB eller inte.

³⁰³ Prop. 2020/21:150 s. 47.

³⁰⁴ Se avsnitt 3.5.1-3, 4.2 och 4.4.

³⁰⁵ Se avsnitt 5.5.

Barnets bästa ska vara avgörande för alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vård enligt LVU får enbart ske om det är vad som är bäst för den unge. Bestämmelserna har en tydlig koppling till artikel 3.1 Barnkonventionen. I båda lagarna har lagstiftaren dock valt att gå längre än vad artikel 3.1 Barnkonventionen kräver. Enligt artikel 3.1 ska barnets bästa vara *en* avgörande faktor vid beslutsfattande inte *den* avgörande faktorn. Enligt såväl FB som LVU ska det dock vara den avgörande faktorn.³⁰⁶ Lagstiftaren motiverar även bestämmelsen i FB med att den grundar sig i ett synsätt om att barn har ett fullt människovärde som ska respekteras.³⁰⁷ Det synsättet blir intressant i relation till att barnet inte har talerätt. Rent principiellt får den som har ett av rättsordningen erkänt intresse i tvisten även talerätt.³⁰⁸ Att inte ge barn talerätt i vårdnadsrelaterade tvister skulle, enbart utifrån talerättens principiella karaktär, kunna tyda på att lagstiftaren ändå inte anser att barn har ett sådant självständigt intresse i vårdnadsrelaterade tvister som flera bestämmelser, t.ex. 6 kap. 2 a § FB, ger sken av. Tanken om att barn enbart är intressenter i tvisten vars intressen ska tillgodoses av vuxna åskådliggörs här. I LVU-mål har barn genom sin talerätt istället en mer reell möjlighet att påverka processens gång eftersom de där intar rollen som part.

I både vårdnadsrelaterade tvister och LVU-mål har barn även rätt att ta del av information samt rätt att uttrycka sin åsikt. Rätten har även en utredningsskyldighet inom båda måltyperna som b.la. syftar till att kartlägga barnets åsikt. I såväl LVU-mål som i vårdnadsrelaterade tvister grundar sig både barns rätt till information och barns rätt att uttrycka sin åsikt i artikel 12 barnkonventionen.³⁰⁹ Att barn ska ges information om processen infördes i och med den senaste lagändringen i FB bland annat utifrån tanken att barn som vill vara en del av processen även ska få möjlighet att vara det.³¹⁰ Detta visar på en vilja från lagstiftarens sida att ytterligare möjliggöra för barn som vill vara en del av processen att faktiskt kunna vara det. Genom införandet

³⁰⁶ Artikel 3.1 Barnkonventionen samt 1 § 5 st LVU och 6 kap. 2 a § FB.

³⁰⁷ Se avsnitt 3.5.1.

³⁰⁸ Se avsnitt 2.3 och 3.4.

³⁰⁹ Se avsnitt 3.5.2-3, 4.4 och 4.7.

³¹⁰ Se avsnitt 3.5.2.

av 6 kap. 2 b § FB kan barn, om de vill, få mer insyn i processen. Detta kan ses som ett avsteg från Ryrstedt och Mattssons teori om att vårdnadsrelaterade mål bygger på skyddsperspektivet. Att barn numera har rätt att ta del av information och på egen hand fatta beslut utifrån den tillgängliga informationen pekar allt mer på att bestämmelserna i FB närmar sig att till viss del istället ge uttryck för aktörsperspektivet.

6 kap. 20 a § FB som stadgar att socialtjänsten inte längre behöver vårdnadshavarnas samtycke för att samtala med barnet är en av de nya bestämmelserna som tillkom år 2021. Socialnämndens nya befogenhet att samtala med barn utan vårdnadshavarnas samtycke kan, om än inte fullt ut, liknas vid förfarandet inom brottmål och LVU-mål. Inom brottmål och LVU-mål är det barnets förordnade ställföreträdare som beslutar om barn ska delta i utredningsåtgärder.³¹¹ Det är alltså numera någon annan än vårdnadshavarna, inom samtliga tre måltyper, som har mandat att bestämma om barnet ska höras inom ramen för respektive process. Som skäl för införandet av 6 kap. 20 a § FB anförde lagstiftaren, mig veterligen, för första gången att det krävs verktyg för att tillvarata barns rättigheter när det kan förekomma intressekonflikter mellan barnet och vårdnadshavarna.³¹² Lagstiftaren har därmed tagit ökad hänsyn till att barn och föräldrar kan ha motstående intressen även i vårdnadsrelaterade tvister. Vidare angav lagstiftaren att barns rätt att komma till tals inte ska kunna inskränkas av vårdnadshavarna eftersom det är en viktig rättighet för barnet.³¹³ Här anser lagstiftaren alltså att det är proportionerligt att inskränka vårdnadshavarnas bestämmanderätt för att tillförsäkra barns rätt att komma till tals. I propositionen belyser dock lagstiftaren själv problemet med att det kan vara svårt att få till stånd ett samtal om båda vårdnadshavarna motsätter sig det. Regleringen riktas därför främst mot de situationer där en av vårdnadshavarna samtycker och den andra inte gör det. Socialtjänsten kan då samarbeta med den samtyckande vårdnadshavaren för att få till stånd ett

³¹¹ Se avsnitt 4.6, 5.1 och 5.3.

³¹² Se avsnitt 3.5.3.

³¹³ Se avsnitt 3.5.2.

samtal.³¹⁴ Sammantaget innebär det att lagstiftaren förvisso medger att det kan förekomma konflikt mellan barnet och dess vårdnadshavare samt att vårdnadshavarnas bestämmanderätt inom förfarandet kan inskränkas. Åtgärder som införts är dock inte heltäckande eftersom den i praktiken blir verkningslös för det fall båda föräldrarna motsätter sig samtal med barnet. Detta problem återfinns inte i samma utsträckning inom vare sig LVU-mål eller brottmål eftersom barnets förordnade ställföreträdare har mer omfattande befogenheter gällande att ta beslut om barnet ska delta i utredningsåtgärder.³¹⁵

Utgångspunkten inom samtliga tre processer är att yngre barn inte ska höras inför rätten.³¹⁶ Inom vårdnadsrelaterade tvister och LVU-mål ska istället utredningar av socialtjänsten utföras varvid barnet höras innan målet tas upp till muntlig förhandling.³¹⁷ I brottmål spelas förhör med barn oftast in för att sedan spelas upp inför rätten.³¹⁸ Här har lagstiftaren alltså en likartad syn på hur barn ska behandlas inom samtliga tre måltyper. Inom såväl LVU-mål som vårdnadsrelaterade tvister får barn enbart höras inför rätten om barnet själv vill det och det kan antas att barnet inte tar skada av det.³¹⁹ Inom brottmål finns det inte någon uttrycklig bestämmelse med likartad innebörd.³²⁰ Utifrån hur förfarande vanligtvis går till tycks samma synsätt dock även präglade brottmålen.

6.4 Klagorätt

Barn kan överklaga såväl domar i LVU-mål som brottmål genom sin förordnad ställföreträdare. Det följer av FPL och RB:s regler om att den som är part i en rättegång kan överklaga ett beslut som gått honom eller henne emot.³²¹ Samma möjlighet har barn inte vårdnadsrelaterade tvister. Eftersom

³¹⁴ Se avsnitt 3.5.3 samt prop. 2020/21:150 s. 150.

³¹⁵ Se avsnitt 4.6 och 5.1.

³¹⁶ Se avsnitt 3.5.3, 4.4 samt 5.5.

³¹⁷ Se avsnitt 3.5.3 samt 4.4.

³¹⁸ Se avsnitt 5.5.

³¹⁹ Se avsnitt 3.5.3 samt 4.4.

³²⁰ Se avsnitt 5.5.

³²¹ Se avsnitt 4.5 samt 5.6.

barn inte är part i rättegången kan de inte heller klaga på målets utgång.³²² Inom såväl brottmål som LVU-mål motiveras den särskilda företrädarens befogenheter inom ramen för processen med att barnet och föräldrarna inte alltid har gemensamma intressen.³²³ Inom dessa befogenheter ryms även ställföreträdarens rätt att överklaga beslut som denne eller barnet anser har gått barnet emot.³²⁴ Synsättet grundar sig alltså i ett antagande om att ett beslut som barnet anser har gått honom eller henne emot per automatik inte behöver ha gått vårdnadshavaren emot. Detta visar tydligt att lagstiftaren erkänner barn som egna individer och inte enbart som en osjälvständig del av familjen. Barn är i enlighet med nutida synsätt inte bara en del av familjen utan ett eget skyddsvärt objekt med individuella rättigheter. I LVU-mål har barn till och med, efter ett avgörande från HFD,³²⁵ rätt att överklaga beslut genom sin ställföreträdare trots att ställföreträdaren inte är av åsikten att beslutet gått barnet emot. HFD:s avgörande ger barn en stark ställning som part och skiljer inte bara barnet från dess föräldrar utan tydliggör även att det är barnet som är part i rättegången och inte ställföreträdaren.

6.5 Avslutande kommentarer

Flera av regleringarna i vårdnadsrelaterade mål tycks dels bygga på skyldigheter från det allmännas sida att uppfylla sina åtaganden i Barnkonventionen och dels på ett förändrat synsätt på barn inom ramen för familjegemenskapen. Både Barnkonventionens artikel 3.1 och 12 har delvis legat till grund för och motiverat de undersökta bestämmelserna i FB.³²⁶ Bestämmelserna syftar i stor utsträckning till att involvera barnet i processen samt att barnets bästa ska vara avgörande. Samtidigt tycks det finnas en rädsla hos lagstiftaren att barnets deltagande i vårdnadsrelaterade tvister riskerar att förvärra föräldrarnas konflikt och på så sätt även situationen för barnet. Inom LVU-mål och brottmål verkar inte en sådan

³²² Se avsnitt 3.3.

³²³ Se avsnitt 4.6-7 och 5.1-3.

³²⁴ Se avsnitt 4.5 och 5.6.

³²⁵ Se avsnitt 4.5.

³²⁶ Se avsnitt 3.5.1-3.

rädsla finnas i samma utsträckning. Inom LVU-mål och brottmål är lagstiftaren istället medveten om att det kan finnas en konflikt mellan barnet och vårdnadshavarna och att denna konflikt kan vara av så pass allvarlig art att det allmänna måste ingripa.

Vid förordnande enligt lag om särskild företrädare för barn ska en proportionalitetsbedömning alltid göras innan en företrädare förordnas och det allmänna inskränker vårdnadshavarnas bestämmanderätt inom ramen för brottmålsprocessen.³²⁷ I LVU-mål får ett offentligt biträde (som även erhåller befogenheten att agera som barnets ställföreträdare inom ramen för processen) enbart förordnas om det inte måste antas att behov av biträde saknas.³²⁸ Att förordna en ställföreträdare för barnet under en rättsprocess är ett ingrepp i vårdnadshavarnas bestämmanderätt. Lagstiftaren har alltså ansett att det i vissa brottmålsprocesser och LVU-processer är proportionerligt att inskränka vårdnadshavares bestämmanderätt för att skydda barnet. De förfaranderegler som finns idag tyder på att det, enligt lagstiftaren, i princip aldrig är proportionerligt att inskränka vårdnadshavarnas bestämmanderätt i vårdnadsrelaterade tvister. Det är först i och med 6 kap. 20 a § FB som det allmänna får vidta åtgärder inom ramen för processen mot vårdnadshavarnas vilja. Bestämmelsen infördes med motiveringen att föräldrar inte ska kunna hindra barn från att utöva sin rätt att komma till tals. Lagstiftaren framhåller dock redan i propositionen att bestämmelsen kan bli verkningslös för det fall båda vårdnadshavarna motsätter sig att barnet hörs.³²⁹ Lagstiftaren tycks därmed anse att barn som är föremål för vårdnadsrelaterade tvister inte är i behov av självständighet från sina vårdnadshavare i särskilt stor utsträckning. Det motsatta gäller i LVU-mål och den undersökta typen av brottmål. Där anser lagstiftaren istället att barnet måste skyddas från sina vårdnadshavare. En förklaring till att det skiljer sig mellan de olika måltyperna skulle kunna vara att om barnet inte är aktuell för vård enligt LVU eller utsatt för brott kan barnets situation inte vara så pass skadlig att staten ska ingripa och inskränka föräldrarnas

³²⁷ Se avsnitt 5.1-2.

³²⁸ Se avsnitt 4.6.

³²⁹ Se avsnitt 3.53.

bestämmanderätt i någon vidare utsträckning. Lagstiftaren tycks alltså anse att det allmänna kan skydda barnets rättigheter i tillräcklig utsträckning utan att inför talerätt och rätt till en särskild företrädare för barnet i vårdnadsrelaterade tvister. Att inskränka vårdnadshavarnas bestämmanderätt mot bakgrund av barnets situation tycks alltså inte anses vara proportionerligt i vårdnadsrelaterade tvister.

Sammanfattningsvis kan sägas att de slutsatser som Ryrstedt och Mattsson drog i sin artikel³³⁰ år 2007 fortfarande är aktuella. Faktorer så som avsaknaden av en erkänd konflikt, lagstiftarens ideologi samt de berörda aktörernas skyldigheter är anledningar som ligger till grund för att barn inte har talerätt. Utöver de faktorer som författarna identifierade anser jag att proportionalitet är ytterligare en faktor. Utifrån vad som framkommit i uppsatsen är det tydligt att lagstiftaren inte anser det proportionerligt att inskränka vårdnadshavarnas bestämmanderätt i vårdnadsrelaterade tvister i samma utsträckning som inom brottmål och LVU-mål.

³³⁰ Barn och föräldrar – kan vi acceptera dem som motparter?

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1979/80:1 Om socialtjänsten
Prop. 1981/82:168 Om vårdnad och umgänge m.m.
Prop. 1990/91:8 Om vårdnad och umgänge
Prop. 1993/94:251 Förmyndarskapslagstiftningen
Prop. 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals
Prop. 1997/98:7 Vårdnad boende och umgänge
Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn
Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn och unga
Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler
Prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården
Prop. 2012/13:10 Stärkt stöd och skydd för barn och unga
Prop. 2022/21:150 Ett stärkt barnrättsperspektiv i vårdnadstvister
NJA II 1943:1 s. 625

Utredningsbetänkanden

SOU 1979:63 Barnets rätt II
SOU 1987:7 Barnets rätt III
SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barns rättigheter i Sverige
SOU 2001:103 En modernare rättegång
Ds 2002:13 Utövandet av barns rättigheter i familjehemsprocesser
SOU 2005:43 Umgänge. Barnets bästa, föräldrarnas ansvar
SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag
SOU 2017:6 Se barnet!
Ds 2019:23 Vägledning vid tolkning och tillämpning av FN:s konvention om barnets rättigheter
SOU 2020:63 Barnkonventionen och svensk rätt

Remissyttranden

Barnombudsmannens remissyttrande Dnr.3.9:0203/17.
Rädda barnens remissyttrande till Ju2017/01226/L2 med tillhörande bilaga.
Unizons remissyttrande till Ju2017/01226/L2.

Riksdagens protokoll

2020/21:127 26 maj 2021

Rättspraxis

Högsta domstolen

NJA 2004 s. 417

NJA 2017 s. 430

Högsta förvaltningsdomstolen/Regeringsrätten

RAÅ 83 2:19

RAÅ 2006:10

HFD 2014:38

HFD 2017 ref 42

Hovrätterna

RH 1999:76

Justiteombudsmannen

JO:s beslut den 18 augusti 1994, dnr 1654-1993.

JO:s beslut den 29 november 2004, dnr 4045-2002.

JO:s beslut den 29 november 2004, dnr 4515-2002.

Litteratur

Böcker

Dahlstrand, Lotta, Eriksson, Maria & Fröberg, Linda: ”Ombudets roll i tvister om vårdnad boende och umgänge – en balansakt i pedagogik, psykologi och medling”, i: Cederborg, Ann-Christin & Warling-Nerep, Wiweka (red.): *Barnrätt en antologi*. Uppl. 1, 2014.

Ekelöf, Per-Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael: *Rättegång andra häftet*. Uppl. 9 2015.

Ekelöf, Per-Olof, Edelstam, Henrik & Pauli, Mikael: *Rättegång femte häftet*. Uppl. 8 2011.

Eriksson, Tobias, Fitger, Peter, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar, Renfors, Cecilia & Sörbom, Monika: *Rättegångsbalken*. Juno version 91, 2021-12-10.

Feuk, Lena: ”Vem hjälper barn att komma till tals?” i: Cederborg, Ann-Christin & Warling-Nerep, Wiweka (red.): *Barnrätt en antologi*. Upp. 1, 2014.

Jäterä-Jareborg, Marit, Singer, Anna, Vängby, Staffan & Walin, Gösta: *Föräldrabalken en kommentar*. Juno version Suppl. 21, 2021-07-09.

Kaldal, Anna: ”Ombud och talerätt för barn i vårdnadstvister” i: Cederborg, Ann-Christin och Warling-Nerep, Wiweka: *Barnrätt en antologi*. Uppl. 1 2014.

Kaldal, Anna: *Parallella processer – En rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål*. Uppl. 1 (2010).

Kleinman, Jan: ”Rättsdogmatisk metod” i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Uppl. 2, 2018.

Lundgren, Lars & Sunesson, Per-Anders; *Nya sociallagarna*. Juno version 35, 2022-01-12.

Lundgren, Lars & Sunesson, Per-Anders; *Nya sociallagarna*. Uppl. 34 2021

Mattsson, Titti: *Barnet och rättsprocessen: rättsäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med tvångsvård*. Uppl. 1, 2002.

Nordh, Roberth: *Rättegångshinder, om forum, talerätt åtalsrätt m.m.* Uppl. 2, 2019.

Renfors, Cecilia, Sverne Arvill, Ebba & Sverne, Erica; *Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd*. Juno version 3E, 2021-05-21.

Sandgren, Claes: *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne material metod och argumentation*. Uppl. 5, 2021.

Singer, Anna: *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Uppl. 7, 2019.

Valguarnera, Filippo: ”Komparativ juridisk metod”, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. Uppl. 2, 2018.

Artiklar

Beckman, Sven: ”Rättssubjektivitetens början och slut, några reflektioner”, SvJT 1975 s. 546.

Bengtsson, Bertil: ”SOU som rättskälla”, SvJT 2011 s. 777.

Ryrstedt, Eva och Mattsson, Titti: ”Barn och föräldrar – kan vi acceptera dem som motparter?”, SvJT 2007 s. 289.

Ryrstedt, Eva: ”Samarbetsamtal – leder det till en ”sann” överenskommelse för barnets bästa, eller bara en förhandlingslösning?”, SvJT 2009 s. 821.

Lagkommentarer

Lexino

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 20 kap. 6 §, 2.1 Absolut åtalsplikt, Lexino 2020-12-01 (Juno).

Lönnheim, LVU 1 §, 2.3 Processlagstiftning med barns bästa som mål, Lexino 2021-04-12 (Juno).

Lönnheim, LVU 33 §, 2. Rättsläget, Lexino 2021-04-12 (Juno).

Lönnheim, LVU 36 §, 2.2 15-årsgräns för processbehörighet, Lexino 2021-05-15 (Juno).

Oldenstedt, Föräldrabalk (1949:381) 6 kap. 19 §, 2.1 Domstolens utredningsskyldighet, Lexino 2022-03-01 (Juno).

Sundin, Rättegångsbalk (1942:740) 42 kap. 17 §, 2.3 Hur avslutas tvisten när förlikning sker, 2.3.2 Indispositiva mål, Lexino 2015-01-20 (Juno).

Karnov

Lindberg, Rättegångsbalk (1942:740) 23 kap. 20 §, Karnov (Juno) (besökt 2022-03-25).

Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740) 11 kap. 1 §, Karnov (Juno) (besökt 2022-03-01)

Övrigt

Åklagarmyndigheten, *Brott mot barn – åklagarens barnhandbok*, Publicerad mars 2012, uppdaterad februari 2019.